

4

DIŞ TİCARET

4 1. İHRACAT MEVCUT DURUMU

13 1.1. Türkiye-İrak Dış Ticaretinde İhracat

16 1.2. Türkiye-İran Dış Ticaretinde İhracat

21 2. İTHALAT MEVCUT DURUMU

27 2.1. Türkiye-İrak Dış Ticaretinde İthalat

28 2.2. Türkiye-İran Dış Ticaretinde İthalat

30 2.3. Sınır Ticareti

4 Tablo 1 : Türkiye'nin Uluslararası Standart Sanayii Sınıflaması'na (ISIC-Rev.3) göre İhracat Genel Durumu

5 Tablo 2 : TRB2 Bölgesi'nin Uluslararası Standart Sanayii Sınıflaması'na (ISIC-Rev.3) göre İhracat Genel

6 Tablo 3 : TRB2 Bölgesi Dış Ticaret Genel Durumu

11 Tablo 4 : TRB2 Bölgesi İthalat ve İhracat Değerleri (1000 \$) ve İhracatın İthalatı Karşılama Oranı

13 Tablo 5 : TRB2 Bölgesi ve TR'nin 2011, 2012 ve 2013 Yıllarında Irak'a Yaptıkları İhracat Değerleri ve Oranları

14 Tablo 6.1: Irak'ın Türkiye'den İthal Ettiği Ürünler ve Değerleri

15 Tablo 6.2: Irak'ın Türkiye'den İthal Ettiği Ürünler ve Değerleri

16 Tablo 7 : İran'ın Dış Ticaret Göstergeleri

16 Tablo 8.1: İran ve Türkiye'nin Dış Ticaret Göstergeleri (1 000 \$)

17 Tablo 8.2: İran ve Türkiye'nin Dış Ticaret Göstergeleri (1 000 \$)

17 Tablo 9.1: Türkiye'nin İran'a İhraç Ettiği Başlıca Ürünler ve Değerleri

18 Tablo 9.2: Türkiye'nin İran'a İhraç Ettiği Başlıca Ürünler ve Değerleri

19 Tablo 10 : Tarım ve Gıda Sanayide İran'a İhraç Potansiyelimiz Olan Ürünler

20 Tablo 11 : İran'a TRB2 İhracatı İl Bazlı

21 Tablo 12 : Türkiye'nin İthalat Kalemleri 2004-2013

22 Tablo 13 : TRB2 Bölgesinin İthalat Kalemleri

22 Tablo 14 : TRB2 Bölgesi İlleri İthalat Göstergeleri

27 Tablo 15 : Türkiye-İrak Dış Ticaret Değerleri (Milyon Dolar)

27 Tablo 16 : Türkiye'nin Irak'tan İthal Ettiği Başlıca Ürünler ve İthalat Değerleri

29 Tablo 17 : Türkiye'nin İran'dan Son 3 Yılda İthal Ettiği Ürünler ve Değerleri

30 Tablo 18 : Sınır Ticaret Merkezleri

30 Tablo 19 : Sınır Ticareti Merkezi Kotaları

31 Tablo 20 : Sınır Ticareti Kapsamında Van ve Hakkari İllerinin İthalat, İhracat Değerleri

32 Tablo 21 : Hakkari ve Van İllerine Tanınan İthalat Hakkının Kullanım Oranı

7 Şekil 1 : TRB2 Bölgesi 2004-2013 Yılları Arasındaki İhracat Değeri Değişimi (1000\$)

8 Şekil 2 : TRA ve TRB Bölgelerinin 2004-2013 Yılları Arasındaki İhracat Değeri Değişimi (1000\$)

8 Şekil 3 : 2013 Yılı İtibari ile Düzey 2 Bölgeleri İhracat Değerlerinin Türkiye İhracat Değerine Oranı

9 Şekil 4 : Düzey 2 Bölgelerinde Kişi Başına Düşen İhracat Değeri Sıralaması

9 Şekil 5 : TRA ve TRB Bölgelerinin 2002-2012 Yılları Arasındaki İhracatçı Firma Sayısı Değişimi

10 Şekil 6 : 2012 Yılı TRB2 Bölgesi İhracatçı Firma Sayısı Dağılımı

10 Şekil 7 : Türkiye'nin 2007-2013 Yılları Arasındaki Ülkelere göre İhracat Değeri Değişimi

12 Şekil 8 : 2012-2013 Yılları TRB2 ve TR İhracatın İthalatı Karşılama Oranları

13 Şekil 9 : 2011-2013 Yılları Arasında Irak'ın En Fazla İthalat Yaptığı Ülkeler

20 Şekil 10 : Komşu Ülke Şehirlerinin Sınır Kapılarına Uzaklığı ve Nüfusları

23 Şekil 11 : 2011 Yılı Kişi Başına Düşen İthalat \$

24 Şekil 12 : TRA ve TRB Bölgelerinin Yıllara göre İthalat Değeri Değişimi (1000\$)

24 Şekil 13 : TRA ve TRB Bölgesi Yıllara göre İthalatçı Firma Sayısı Değişimi

25 Şekil 14 : 2012 TRB2 Bölgesi İthalatçı Firma Dağılımı

25 Şekil 15 : 2013 TRB2 Bölgesi İthalat Değeri Dağılımı

26 Şekil 16 : TRB2 Bölgesi Son 10 Yıl İthalat Değeri Değişimi (1000 \$)

27 Şekil 17 : Türkiye Irak Dış Ticaret Durumu 2004-2013

28 Şekil 18 : Türkiye-İran Dış Ticaret Durumu 2004-2013

HAZIRLAYANLAR

Yunus ERTAN, PPKB Uzmanı,

İlker TOPRAK, PPKB Uzmanı,

M. Sencer ÖZEN, PPKB Uzmanı,

Plan Koordinatörü M. Emin ÇAKAY, PPKB Birim Başkanı

1. İHRACAT MEVCUT DURUMU

Türkiye'nin ihracatının temel bileşeni imalat sanayi olup istikrarlı bir şekilde yükselmektedir. İmalat sanayinden sonra sırasıyla tarım ve ormancılık ve madencilik-taş ocakçılığı gelir. Tarım ve ormancılık ile madencilik-taş ocakçılığı sektörleri de aynen imalat sanayi gibi yükselen bir trend izlese de ihracattaki payları (% 5-6 aralığı) dolayısıyla Türkiye ihracatının asıl belirleyicisi değildirler. Uluslararası Standart Sanayi Sınıflaması'na göre, TRB2 ve Türkiye'nin ihracatları karşılaştırması yapıldığında sektör dağılımları ve trendleri arasındaki benzerlik dikkat çekmektedir.

Tablo 1: Türkiye'nin Uluslararası Standart Sanayi Sınıflaması'na (ISIC-Rev.3) göre İhracat Genel Durumu

YILLIK TR İHRACAT (Milyon Dolar)						
Yıl	Tarım ve Ormancılık	Balıkçılık	İhracat Madencilik ve Taş Ocakçılığı	İmalat Sanayi	Diğerleri	GENEL TOPLAM
2002	1.754	51	387	33.702	165	36.059
2003	2.121	81	469	44.378	204	47.253
2004	2.542	103	649	59.579	294	63.167
2005	3.329	140	810	68.813	384	73.476
2006	3.481	131	1.146	80.246	531	85.535
2007	3.725	158	1.661	101.082	646	107.272
2008	3.937	240	2.155	125.188	507	132.027
2009	4.347	189	1.683	95.449	474	102.143
2010	4.935	156	2.687	105.467	639	113.883
2011	5.167	186	2.805	125.963	786	134.907
2012	5.189	190	3.161	143.221	728	152.489
2013	5.653	258	3.879	141.358	654	151.802

(TÜİK, 2014)

Tablo 2: TRB2 Bölgesi'nin Uluslararası Standart Sanayi Sınıflaması'na (ISIC-Rev.3) göre İhracat Genel

YILLIK TRB2 İHRACAT (Milyon Dolar)						
Yıl	Tarım ve Ormancılık	Balıkçılık	İhracat Madencilik ve Taş Ocakçılığı	İmalat Sanayi	Diğerleri	GENEL TOPLAM
2002	58	-	85	6431	9	6.583
2003	1	-	74	11894	4	11.973
2004	4	-	39	25969	6	26.018
2005	4	-	4	59095	4	59.107
2006	70	1	2499	84689	41	87.300
2007	547	-	5514	193593	58	199.712
2008	106	-	2017	220120	29	222.272
2009	4466	-	6130	415470	30	426.096
2010	10017	-	5060	331740	1	346.818
2011	15864	-	696	352879	7	369.446
2012	4966	-	2663	393.584	3	401.216
2013	5148	-	11602	303.915	4	320.669

(TÜİK, 2014)

TRB2 Bölgesi ihracatında 2002-2013 yılları arasında yaşanan artış (yaklaşık 48 kat), Türkiye ihracatında 2002-2011 yılları arasında yaşanan artışın çok üzerindedir (4,20 kat). TRB2 Bölgesi'nden yapılan ihracatın da temel birleşeni imalat sanayidir ve dalgalı da olsa genel bir yükseliş halindedir. 2002-2013 yılları arasında çok hızlı bir yükseliş gösteren tarım ve ormancılık ihracatının TRB2 Bölgesi ihracatındaki payı çok yüksek olmadığından (2013 yılında % 1,6) genel seyri değiştirmemiştir. Madencilik-taş ocakçılığı ihracatı aynen Türkiye ihracatı sınıflamasında olduğu gibi 3. sırada olup diğer sektörlerle nispeten çok sert dalgalanmalar göstermektedir. Bu, madencilik-taş ocakçılığı ihracatının yüksek olmaması dolayısıyla dönemsel pazar ve/veya talepteki değişikliğin etkisinin yüksek olmasından kaynaklanmaktadır. Tarım ve ormancılık ile imalat sanayi alanındaki ihracatın çok büyük bir kısmı İran'a yapılmaktadır. TRB2 Bölgesi'nin diğer komşusu olan Irak'a açılan kapı olmamasından İran'a göre çok daha az ihracat yapılabilmektedir.

Özellikle 2007 küresel mali krizinden sonra Avrupa ülkelerine yapılan ihracatın azalmasından dolayı Afrika ve Orta Doğu ülkelerine daha çok yönelmesiyle İran ve Irak, Türkiye için daha önemli ticari partnerlere dönüşmüştür. Bu sebeple, doğuda yaklaşık 80 milyonluk nüfusa sahip İran'a ve güneyde 2003 savaşı sonrasında yeniden yapılaşmaya başlayan Irak'a sınırı olan TRB2 Bölgesi, dış ticaret açısından daha stratejik bir pozisyona kavuşmuştur. Bunun yanında, Bölge halkının hem İran hem de Irak'ın sınır bölgelerindeki kesimiyle akraba ilişkilerine sahip olması ve aralarında kültürel birliğin olması, ticari ilişkilerin daha kolay gerçekleşmesini sağlamaktadır. Fakat TRB2 Bölgesi bütün bu avantajlara rağmen gerek komşu ülkelerin tutumları ve gerekse güvenlik nedenleriyle dış ticarete istenen düzeye ulaşamamıştır. 2012 yılında ise Türkiye İhracatında yaşanan artışa paralel olarak TRB2 Bölgesi ihracatı da artış göstermiştir.

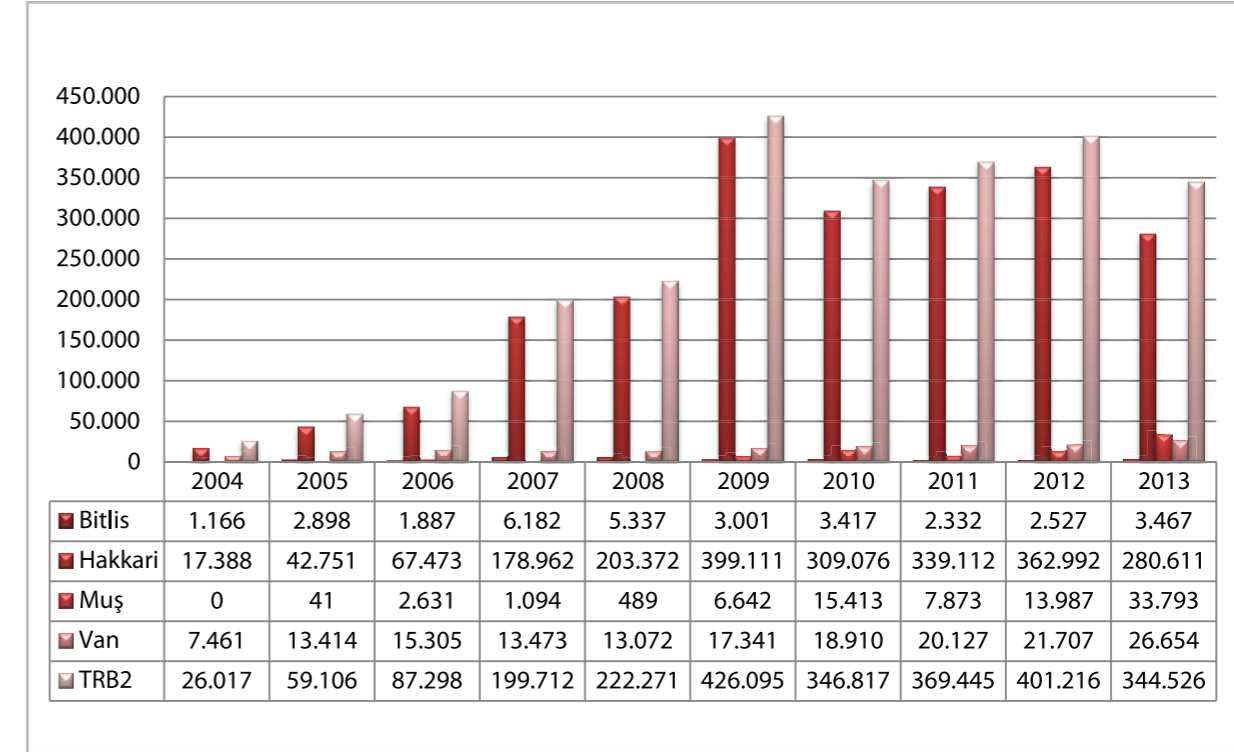
Tablo 3: TRB2 Bölgesi Dış Ticaret Genel Durumu

Değişkenler	Bitlis		Hakkari		Muş		Van	
	2012	2013	2012	2013	2012	2013	2012	2013
İhracat Sıralaması	77	76	26	33	69	64	67	68
TRB2 İhracatına Oranları (%)	0,63	2,02	90,5	81,46	3,5	7,99	5,4	8,30
Kişi Başına İhracat (Dolar)	7	7	1 297	1 297	34	34	21	21

(TİM, 2012) (TÜİK, 2014)

Tablo 3'te belirtildiği üzere, Bitlis ili 2013 ihracat sıralamasında 76'ncı, Muş ili 64'üncü ve Van ili 68'inci sırada yer almaktadır. Hakkâri ise 2012'de 26'inci sıradayken 2013 yılında 7 sıra gerileyerek 33'üncü sıraya yerleşmiştir. TÜİK verilerine göre, TRB2 Bölgesi'nin ihracatının 2013'de % 90,5'i, 2012'de ise % 81,4'ü sadece Hakkâri ilinden yapılmıştır. Van, Muş ve Bitlis illerinin toplam ihracatı, Bölge ihracatının sadece % 20'si civarındadır.

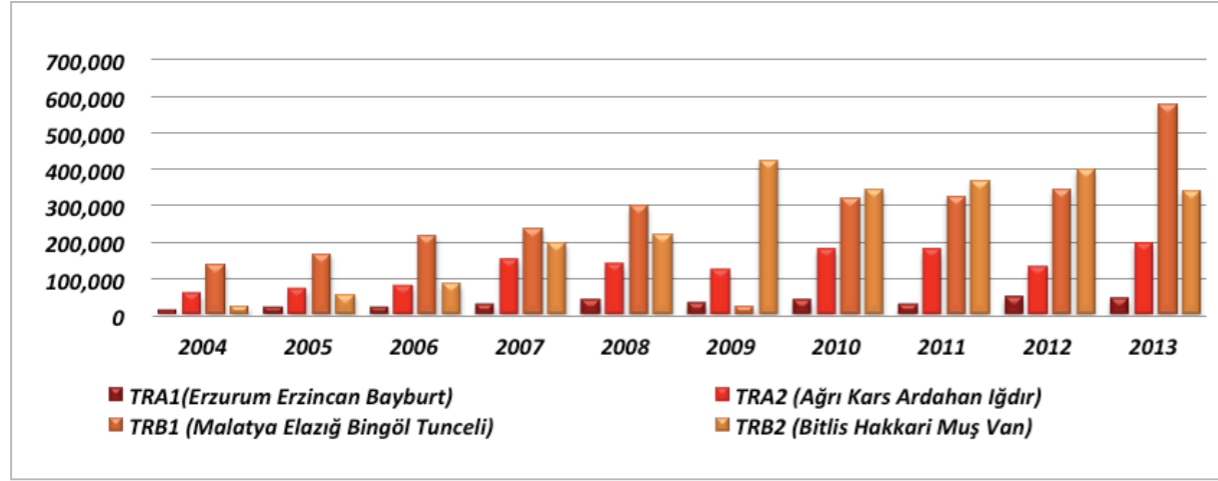
Şekil 1: TRB2 Bölgesi 2004-2013 Yılları Arasındaki İhracat Değeri Değişimi (1000\$)

(DTM, 2014) (TÜİK, 2014)

TRB2 Bölgesi'nin son 10 yıldaki ihracat değerinde özellikle 2006'dan sonra sert bir yükselme yaşanmış olup bu yükseliş küçük dalgalanmalar da olsa 2013'e kadar devam etmiştir. Hakkari ihracatı toplam ihracatın çok büyük bir oranını teşkil etmesi dolayısıyla genel seyrinde Hakkari belirleyici olmaktadır. Muş ve Bitlis'in ihracat değerleri düşük olduğundan dönemsel dalgalanmalar daha fazladır ve belli bir trendden bahsetmek zordur. Van'ın ihracat değeri ise istikrarlı olarak artsa bile potansiyeli göz önünde bulundurulduğunda henüz istenen düzeyde değildir. Her ne kadar potansiyelinin çok azı kullanılabilse de, TRB2 Bölgesi'nin Doğu Anadolu Bölgesi'ndeki diğer Düzey 2 Bölgeleri ile karşılaştırıldığında gerek ihracat değeri gerekse istikrar bakımından daha iyi durumda olduğu görülür. Bunun en önemli sebebi İran'a açılan Esendere Sınır Kapısı'dır.

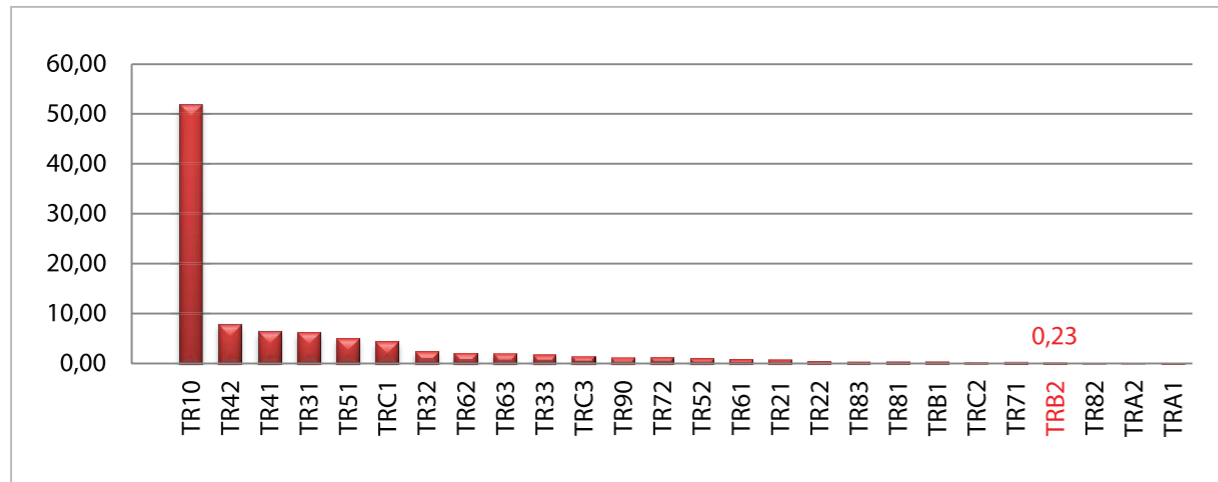
Şekil 2: TRA ve TRB Bölgelerinin 2004-2013 Yılları Arasındaki İhracat Değeri Değişimi (1000\$)

(DTM, 2014) (TÜİK, 2014)

TRB2 Bölgesi ihracat değeri bakımından 2005 yılında Doğu Anadolu Bölgesi'ndeki 4 Düzey 2 Bölgesi içerisinde 3. sıradayken 2009 yılında yaklaşık % 100'lük bir artışla Doğu Anadolu Bölgesi'nin en fazla ihracat yapan bölgesi konumuna yükselmiştir. TRB2 Bölgesi her ne kadar ihracat değerinde istikrarlı şekilde yükseliş gösterse de daha önce de bahsedildiği üzere coğrafik konumunun getirdiği avantajlardan güvenlik ve komşu ülkelerin politik tutumları dolayısıyla yeterince faydalanamamaktadır. Bu yüzden, bir bölgenin dış ticaretinin asıl göstergelerinden olan ülke ihracatından alınan pay ve kişi başına düşen ihracat değerine göre Düzey 2 Bölgeleri arasında son sıralarda yer almaktadır.

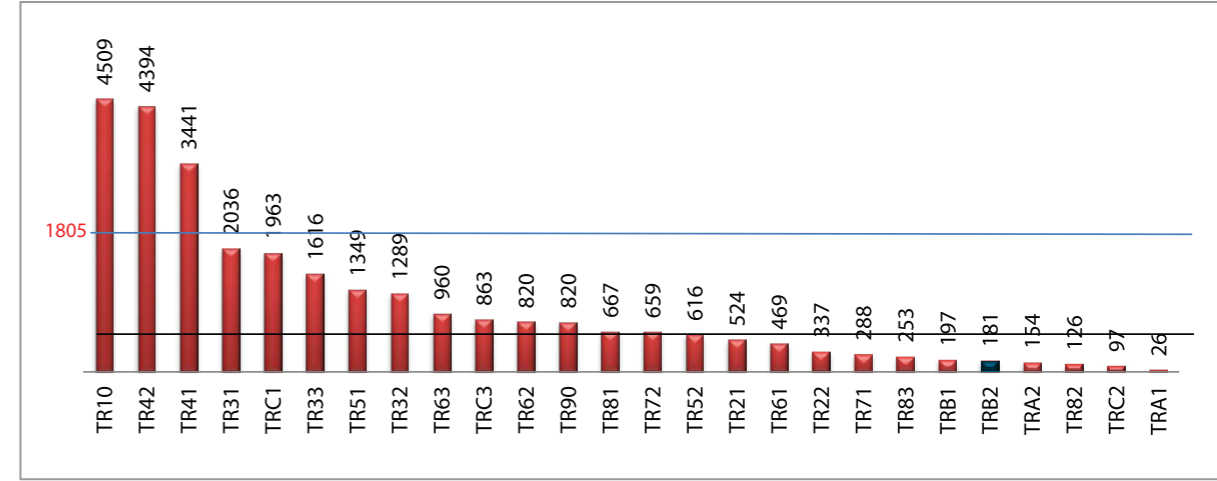
Şekil 3: 2013 Yılı İtibari ile Düzey 2 Bölgeleri İhracat Değerlerinin Türkiye İhracat Değerine Oranı

(DTM, 2014)

TRB2 Bölgesi, Düzey 2 Bölgelerinin yaptıkları ihracatlarının Türkiye'nin toplam ihracatına oranları sıralamasında 23. sırada bulunmaktadır. Irak ile ilişkilerin düzelmesinden ve Çukurca-Üzümlü ile Şemdinli-Derecik sınır kapılarının açılmasından sonra bu sıralamada ciddi bir yükselmenin gerçekleşmesi öngörülmektedir.

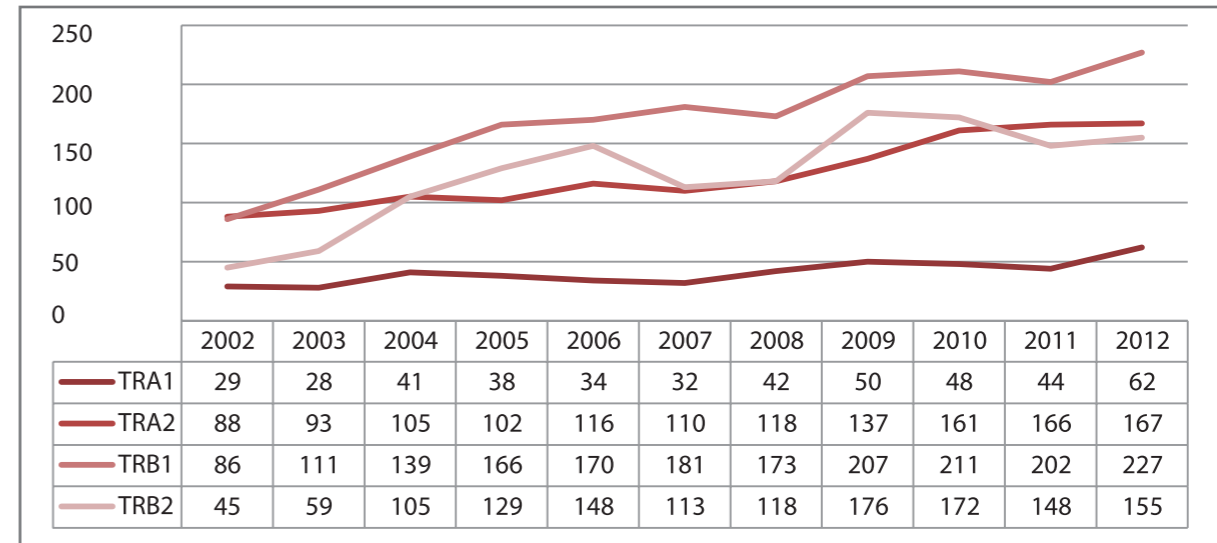
Şekil 4: Düzey 2 Bölgelerinde Kişi Başına Düşen İhracat Değeri Sıralaması

(TÜİK, 2012) (DTM, 2012)

TRB2 Bölgesi, 2011 TÜİK verileri esas alınarak hesaplanan kişi başına düşen ihracat değeri sıralamasına göre 26 Düzey 2 Bölgesi arasında 22. sıradadır. 2011 ve 2012 yıllarında TRB2 Bölgesi'nde kişi başına düşen ihracat değeri 181 \$ ve 193 \$ iken bu tutar Türkiye genelinde aynı yıllarda sırasıyla 1.805 \$ ve 2.017 \$'dir.

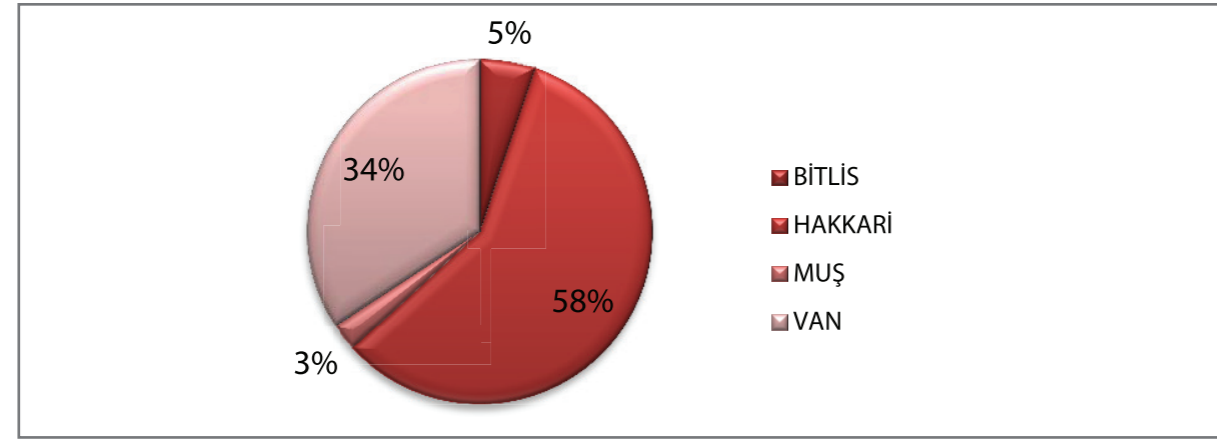
Şekil 5: TRA ve TRB Bölgelerinin 2002-2012 Yılları Arasındaki İhracatçı Firma Sayısı Değişimi

(DTM, 2012)

İhracatçı firma sayısı değişimi ve Grafik 2'de yer alan ihracat değeri değişimi karşılaştırıldığında, orantılı bir seyir izlemedikleri görülür. Örneğin TRB2 Bölgesi ihracatçı firma sayısı bakımından 2010 yılında 2. ve 2011 ile 2012 yıllarında da 3. sıradayken ihracat değeri açısından her 3 yılda da 1. sıradadır. **Bu orantısızlık ya TRB2 üzerinden ihracat yapan firmaların diğer 3 bölgedeki firmalara nispeten daha büyük olmalarından ya da ihraç edilen ürünlerin katma değerinin yüksek olmasından kaynaklanmaktadır.** TRB2'deki ihracatçı firma sayısı ihracat değeri kadar istikrarlı olmasa da dalgalı bir yükseliş arz etmektedir.

Şekil 6: 2012 Yılı TRB2 Bölgesi İhracatçı Firma Sayısı Dağılımı

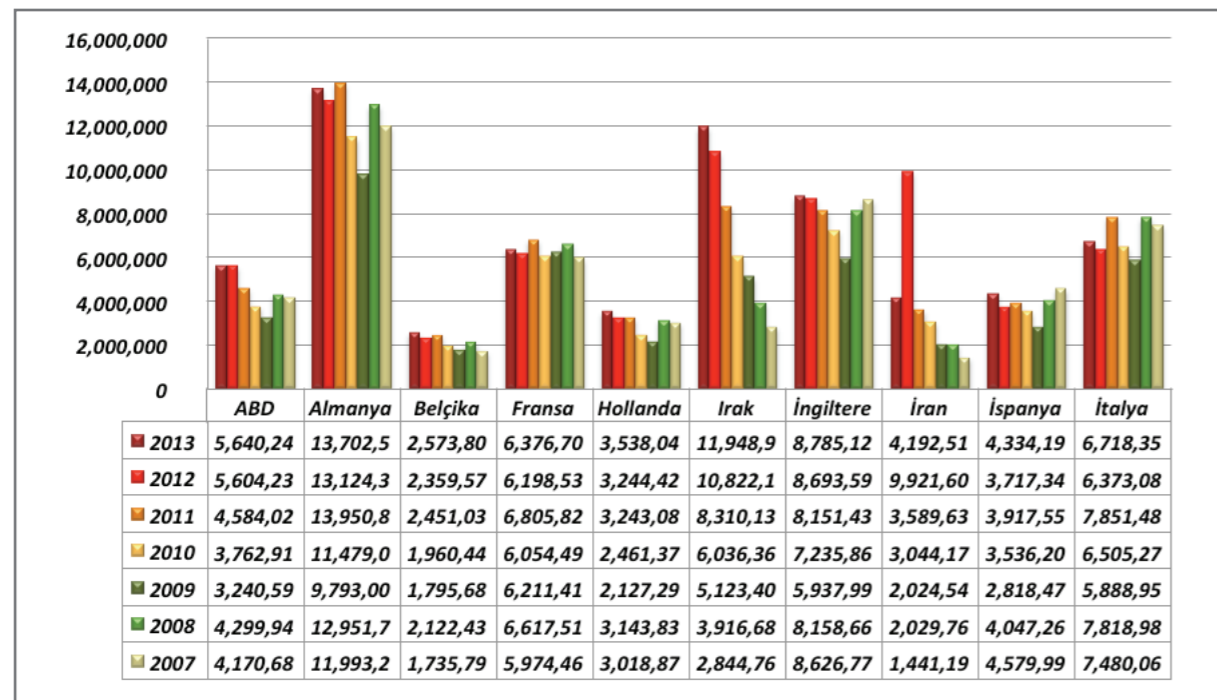

(DTM, 2012)

TRB2 Bölgesi'ndeki ihracat değeri dağılımında olduğu gibi, ihracatçı firma sayısında da Hakkâri diğer illere göre daha büyük paya sahiptir.

Orta Doğu ülkeleri küresel mali sisteme Avrupa ülkelerine nispeten daha az entegre olduğundan Avrupa ve ABD kaynaklı krizlerden daha az etkilenmektedirler. Kriz dönemlerinde Avrupa ülkelerinin alım gücü düştüğünden bu ülkelerin ithalatları ve dolayısıyla Türkiye'nin de ihracatı düşmektedir. Orta Doğu ülkeleriyle ticari ilişkilerini geliştiren Türkiye, kriz dönemlerinde dahi bu ülkelere yapılan ihracattaki istikrar sayesinde krizden nispeten daha az etkilenerek çıkabilmektedir.

Şekil 7: Türkiye'nin 2007-2013 Yılları Arasındaki Ülkelere göre İhracat Değeri Değişimi

(TÜİK, 2014)

Türkiye'nin kriz döneminde ülkelere göre ihracat değeri ve değişimini gösteren şekil 7'ye bakıldığında, ABD ve Avrupa ülkelerine yapılan ihracat değeri 2009-2010 döneminde düşerken Irak ve İran'a yapılan ihracat bu dönemler de dahil olmak üzere istikrarlı bir şekilde artmıştır. TRB2 Bölgesi'nin ihracat değerinin kriz dönemlerinde dahi düşmemesi, Türkiye'nin ticari ilişkilerini her geçen gün daha da artırdığı İran ve Irak ile sınırı olmasıyla doğrudan ilintilidir. Özellikle Irak, 2011,2012 ve 2013 yıllarında Almanya'dan sonra en fazla ihracatın yapıldığı ülke olarak Türkiye ekonomisi için stratejik bir yer edinmiştir.

TRB2 Bölgesi, İran ve Irak'a komşu olmasına rağmen dış ticarete hala istenen düzeye ulaşamamıştır. Bölgenin 2013 ihracatının (344.526.925 \$) Türkiye ihracatındaki (151.802.637.087 \$) payı % 0,23'dir.

Hakkari ihracatta bölgenin diğer illerinden çok daha yüksek bir orana sahiptir ve Türkiye ihracat değeri sıralamasında 26. sıradadır. Bu, Hakkari'nin ekonomik olarak çok canlı olmasından veya ihraç ürünlerinin çok üretilmesinden ziyade Yüksekova'daki Esendere Sınır Kapısı'ndan ihracat yapan firmaların Hakkari Defterdarlığı'na kayıtlı olmasından kaynaklanmaktadır. Yani, Hakkâri'de kayıtlı olan şirketler üretimlerini başka illerde yapıp Hakkâri üzerinden ihraç etmektedirler.

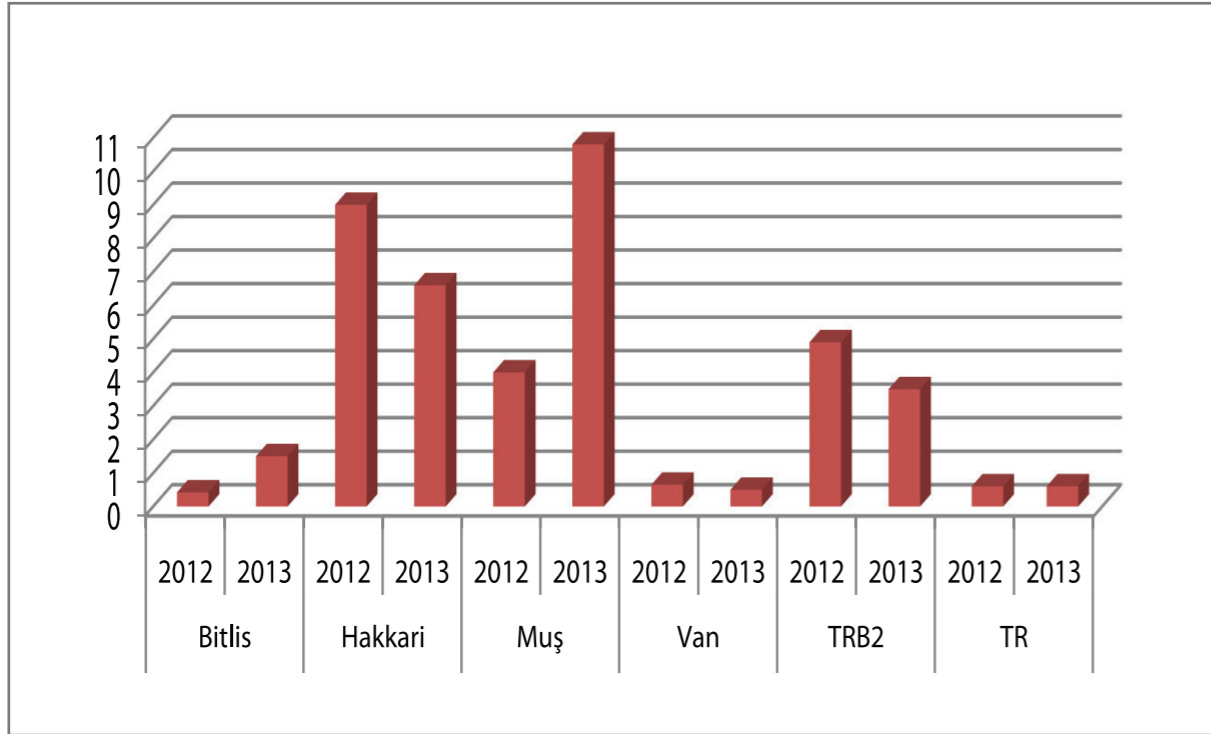
Tablo 4: TRB2 Bölgesi İthalat ve İhracat Değerleri (1000 \$) ve İhracatın İthalatı Karşılama Oranı

Değişkenler	Yıllar	İhracat Değeri	İthalat Değeri	Dış Ticaret Hacmi	Dış Ticaret Açığı	İhracat/İthalat
Bitlis	2012	2.527	6.039	8.566	-3.512	0,42
	2013	3.467	2.308	5.776	1.158	1,5
Hakkari	2012	363.152	38.888	402.040	324.264	9
	2013	280.611	42.656	323.268	237.954	6,6
Muş	2012	14.049	3.424	17.473	10.625	4
	2013	33.793	3.128	36.921	30.664	10,8
Van	2012	21.708	33.291	54.999	-11.583	0,65
	2013	26.654	51.206	77.861	-24.551	0,5
TRB2	2012	401.437	81.642	483.079	319.795	4,9
	2013	344.526	99.300	443.827	245.226	3,5

(TÜİK, 2014)

2013 yılı itibari ile Van ili dış ticaret açığı verirken Bitlis, Hakkâri ve Muş illeri fazla vermektedir. Özellikle Muş, ithalatının yaklaşık 11 katı kadar ihracat yapmaktadır. Bitlis'in 2013'de ithalatı karşılama oranı % 150 iken Van'ın % 50'dir. Hakkâri ise ithalatının yaklaşık 7 katı kadar ihracat yapmıştır. DTM verilerine göre, Türkiye için aynı oran 2012'de % 64,5 ve 2013'de % 60,3'tür. Bu durumda, Bitlis 2013 yılında Türkiye ortalamasının üstünde kalmakta, Van Türkiye ortalamasının altında seyir etse de ortalamaya yakın bir seyir izlemektedir. Hakkari ve Muş ise, ihracatın ithalatı karşılama oranı açısından Türkiye ortalamasının çok üstündedir. Aşağıdaki şekilde illerin, TRB2 Bölgesi'nin ve Türkiye'nin ihracat/ithalattaki durumu karşılaştırılmalı olarak yer almaktadır.

Şekil 8: 2012-2013 Yılları TRB2 ve TR İhracatın İthalatı Karşılama Oranları

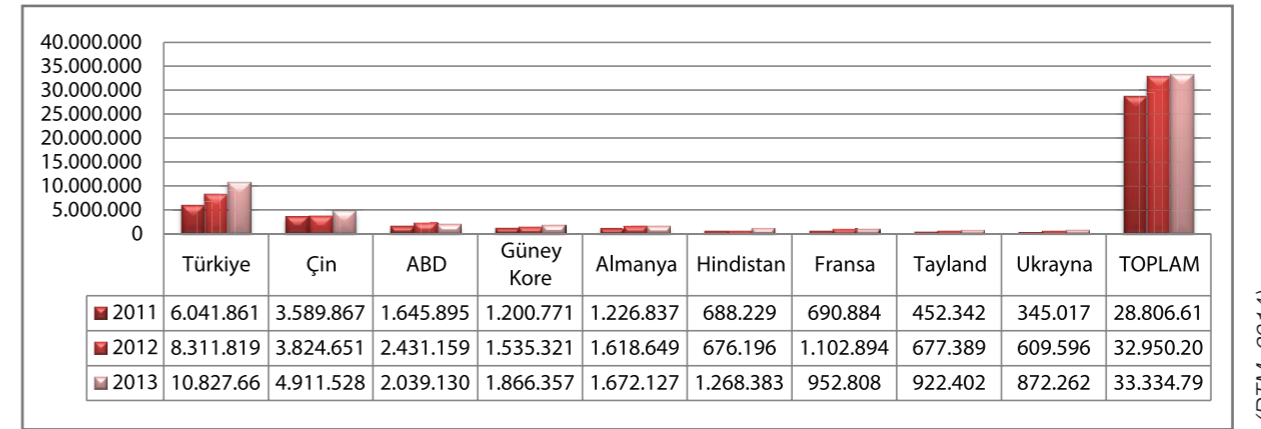

(TÜİK, 2014)

1.1. TÜRKİYE-IRAK DIŞ TİCARETİNDE İHRACAT

Türkiye ile 352 km sınırı olan Irak'ın toplam nüfusu, yaklaşık olarak 33,3 milyondur (Irak İstatistik Kurumu, 2012). nüfusun % 20'sinden çoğuna tekabül eden 7.145.000 kişi, ülkenin başkenti ve en büyük vilayeti olan Bağdat'ta yaşamaktadır. bölgesel kürt yönetimi'nin başkenti olan Erbil ise 1.542.000 kişilik nüfusa sahiptir. Erbil aynı zamanda Türkiye'nin ticari ilişkilerinin en fazla yoğunlaştığı yerleşim birimlerinin başında gelir. DTM verilerine göre, çoğu Erbil'de olmak üzere Kuzey Irak'ta Türkiye kaynaklı 1000'den fazla firma bulunmaktadır. Irak'ın en fazla ithalat yaptığı ülkeler aşağıda verilmiştir:

Şekil 9: 2011-2013 Yılları Arasında Irak'ın En Fazla İthalat Yaptığı Ülkeler

(DTM, 2014)

Türkiye'nin Irak'a olan ihracat tutarı, en yakın ülke olan Çin'in ihracatının 2 katından fazla olup aynı zamanda daha hızlı yükselmektedir. 2012 yılında Irak'a ihracatımız % 20 artarak 10.827 milyon \$'a ulaşmıştır. Türkiye'nin Irak ile ekonomik ilişkilerinin bu kadar yüksek olmasına ve yükselmeye devam etmesine rağmen TRB2 Bölgesi bu ihracattan alması gereken payı alamamaktadır. TİM tarafından yayımlanan İhracatçı Firmaların Kanuni Merkezleri Bazında Ülke İhracat Performansı aşağıda verilmiştir.

Tablo 5: TRB2 Bölgesi ve TR'nin 2011, 2012 ve 2013 Yıllarında Irak'a Yaptıkları İhracat Değerleri ve Oranları

İller	Ülke	2011 (1000 \$)	2012 (1000 \$)	2013 (1000 \$)
Bitlis	IRAK	268	849	1.159
Hakkâri	IRAK	2.187	21.385	16.428
Muş	IRAK	8.170	14.249	37.743
Van	IRAK	446	2.984	5.819
TRB2	IRAK	11.071	39.467	61.149
TR	IRAK	8.264.096	10.756.774	11.864.280
TRB2/TR *100	IRAK	% 0,134	% 0,367	% 0,515

(TİM, 2014)

* Dış ticaret açığının olması durumunda ihracatın ithalatı karşılama oranı % 0 ile % 100 aralığında olur. Başka bir deyişle, dış ticaret açığı durumunda ihracat/ithalat oranı 1'den küçük olmaktadır. Dış ticaret fazlasında ise, aynı oran 1'den büyük olmaktadır.

Tablo 5'te yer alan TR ve TRB2 verileri, merkezleri TRB2 Bölgesi'nde olan firmalar esas alınarak TİM tarafından derlenmiştir. Bu verilere göre, TRB2 Bölgesi 2011 yılında Irak'a 11.071.000 \$ tutarında, 2012 yılında 39.467.000 \$ tutarında, 2013 yılında ise 61.149.000 \$ ihracat yapmıştır. Bu tutar, Türkiye'nin aynı dönemlerde Irak'a yapılan ihracat değerlerinin % 0,134, % 0,367 ve %0,515'ine tekabül etmektedir. TRB2 Bölgesi'nin Irak'a ve özellikle Bölgesel Kürt Yönetimi'ne hem mesafe olarak hem de kültürel yakınlığı göz önünde bulundurulduğunda dış ticaret açısından olması gereken noktadan çok uzakta olduğu görülecektir. Özellikle Hakkari'nin Irak'a sınır olması, Hakkari'nin izole edilmişlikten kurtulmasının yanında bütün TRB2 Bölgesi'nin de yeni ve büyük pazarlara ulaşabilmesi için büyük fırsat sunmaktadır. Bu avantajlardan yararlanılabilmesi için kullanılması öngörülen Hakkari ili Şemdinli ilçesi Derecik mevki 28/04/2011 tarihli ve 27918 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan 14/2/2011 tarihli ve 2011/1434 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile uluslararası giriş-çıkışlara açık daimi kara hudut kapısı ilan edilmiş; Hakkari ili Çukurca ilçesi Üzümlü mevki ise yolcu giriş-çıkışlarının sağlanmasını teminen 25/4/2011 tarihli İçişleri Bakanı Onayı ile geçici kara hudut kapısı haline getirilmiştir. Bu kapılar hem gerekli alt ve üstyapıların henüz tamamlanmamış olmasından hem de güvenlik konusunda endişelerin olmasından dolayı fiilen kullanılmamaktadır. Bu yüzden Irak'a ihracat yapmak isteyen girişimciler ya İran üzerinden ve çift gümrükleme ile Irak'a geçmektedirler ya da Şırnak-Silopi'deki Habur Sınır Kapısı'ndan ihracat yapmaktadırlar. Her iki durumda da, maliyetler artıp kar oranı düştüğünden girişimciler alternatif pazarlara dolayısıyla alternatif yatırım bölgelerine yönelmektedirler. Bu kapıların fiilen kullanılabilmesi durumunda, Irak'a ihracat yapan firmaların nakliye maliyetlerini azaltmak ve pazara daha rahat ulaşabilmek amacıyla yatırımlarını TRB2 Bölgesi'ne kaydıracakları öngörülmektedir.

Irak'ın Türkiye'den ithal ettiği ürünler ve tutarları aşağıdaki tabloda yer almaktadır:

Tablo 6.1: Irak'ın Türkiye'den İthal Ettiği Ürünler ve Değerleri

Ürünler	2011	2012	2013
Demir/çelik çubuklar (sıcak haddeli, dövülmüş, burulmuş, çekilmiş)	606.154	820.844	950.890
Buğday unu/mahlut unu	394.650	409.448	469.306
İzole edilmiş tel, kablo; diğer izole edilmiş elektrik iletkenleri; fiber optik k	278.106	388.285	451.561
Kıymetli metaller ve kaplamalarından mücevherci eşyası	170.332	262.493	447.569
Kümes hayvanlarının etleri ve yenilen sakatları	246.148	351.392	428.805
Kuş ve kümes hayvanlarının kabuklu yumurtaları	211.776	322.585	360.210
Demir/çelikten inşaat ve aksamı	207.763	321.121	343.077
Diğer mobilyalar vb. Aksam, parçaları	181.575	261.117	304.756
Ekmek, pasta, kek, bisküvi vs. İle boş ilaç kapsülü mühür güllacı vs.	179.945	248.958	291.577
Hayvansal ve bitkisel yağlar vb. Fraksiyonları	327.714	451.107	286.135
Ayçiçeği, aspir, pamuk tohumu yağları (kimyasal olarak değiştirilmemiş)	252.601	304.115	285.876
Tişört, fanila, diğer iç giyim eşyası (örme)	122.423	187.855	269.157
Demir/çelikten diğer tüpler, borular, içi boş profiller	185.161	245.760	257.336

(DTM, 2014)

Tablo 6.2: Irak'ın Türkiye'den İthal Ettiği Ürünler ve Değerleri

Ürünler	2011	2012	2013
Hijyenik havlular ve tamponlar, bebek bezleri ve benzeri hijyenik eşya	-	179.715	221.521
Plastikten tüpler, borular, hortumlar; conta, dirsek, rakor vb	114.366	178.470	202.216
Turunçgiller (taze/kurutulmuş)	204.982	236.072	183.275
Dokunmuş halılar, yer kaplamaları (kilim, sumak, karaman vb)	120.790	171.959	163.492
Demir/alaşimsız çelikten profil	150.355	171.748	155.212
Elektrik transformatörleri, statik konvertörler, endüktörler	71.773	132.252	136.874
Hayvan gıdası olarak kullanılan müstahzarlar	11.957	91.552	132.573
Plastikten inşaat malzemesi	84.373	112.359	131.091
Oturmaya mahsus mobilyalar, aksam-parçaları	93.019	119.022	128.619
Elektrik kontrol, dağıtım tabloları, mücehhez tablolar	54.046	83.558	118.931
Çikolata ve kakao içeren diğer gıda müstahzarları	89.058	96.812	112.387
Yontulmaya, inşaat elverişli işlenmiş taşlar (kayagan hariç)	78.301	97.138	112.080
Buzdolapları, dondurucular, soğutucular, ısı pompaları	92.196	98.451	107.754
Çimento	227.223	131.128	102.903
Prefabrik yapılar	52.413	86.312	94.878
Petrol yağları ve bitümenli minerallerden elde edilen yağlar	144.810	134.464	94.195
Eşya taşıma ambalajı için plastik mamulleri, tıpa, kapak, kapsül	96.639	90.603	93.851
Domates (sirke/asetik asitten başka usullerle hazırlanmış)	55.756	70.482	85.083
Plastikten monofil, çubuk, profiller-enine kesiti > 1mm.	51.169	75.729	85.044
Margarin	74.078	71.501	80.702
Kakao içermeyen şeker mamulleri (beyaz çikolata dahil)	39.615	52.567	76.049
Sabunlar, yüzey aktif organik maddeler	66.463	75.503	73.647
Alüminyum çubuk ve profiller	64.969	72.660	72.725
Alüminyum tellerden halatlar, örme halatlar vb. (izole hariç)	21.999	47.859	67.861
Tedavide/korunmada kullanılmak üzere hazırlanan ilaçlar (dozlandırılmış)	36.042	45.873	66.195
Demir/çelikten diğer eşya	44.396	66.552	65.877
Yıkama, temizleme müstahzarları-sabunlar hariç	30.249	46.354	65.675
Demir/çelikten diğer eşya	25.930	44.396	66.552
Yıkama, temizleme müstahzarları-sabunlar hariç	30.249	46.354	65.675
Erkek/erkek çocuk için takım, takım elbise, ceket vs.	23.445	42.635	62.787
Kuru baklagiller (kabuksuz) (taneleri ikiye ayrılmış)	58.352	48.041	62.113
Demir/çelikten diğer tüp ve borular-kaynaklı vb.-çapı>406, 4mm	7.995	62.191	60.047
Lif levha, orta yoğunlukta	44.896	55.847	59.425
Saç müstahzarları	39.175	42.614	54.489
TOPLAM	8.311.819	10.827.668	11.958.853

(DTM, 2014)

NOT: Kapıların fiilen açılması durumunda TRB2'de hangi alanlarda üretim ve ihracat yapılması gerektiği ile ilgili kısım karşılaştırmalı üstünlükler belirlendikten sonra buraya eklenecektir.

1.2. TÜRKİYE-İRAN DIŞ TİCARETİNDE İHRACAT

Türkiye'nin doğu komşusu olan İran'la 499 km'lik sınırı vardır. Worlbank 2014 verilerine göre, 78,47 milyonluk (CIA 2012 tahmini) nüfusu olan İran'ın en büyük vilayeti, 2014 DTM verilerine göre 7,19 milyon kişinin yaşadığı başkent Tahran'dır. Tahran'ı sırasıyla Meşhed (2,59 milyon kişi), İsfahan (1,7 milyon kişi) ve Tebriz (1,45 milyon kişi) takip etmektedir. Worlbank 2014 verilerine göre 2013 yılında İran'ın kişi başına düşen milli geliri 4.763 \$'dır.

İran'ın 2008-2013 yılları arasındaki dış ticaret göstergeleri aşağıda yer almaktadır:

Tablo 7: İran'ın Dış Ticaret Göstergeleri

Dış Ticaret Göstergeleri (Milyar Dolar)				
Yıl	İhracat	İthalat	Denge	Hacim
2008	106,4	58,6	47,8	165
2009	65,2	52,1	13,1	117
2010	83,7	54,6	29,1	138
2011	130,5	68,3	62,2	198,8
2012	83,1	53	30,1	136,1
2013	62,9	45,6	17,3	108,5

(ITC Trademap, 2014)

İran'ın özellikle ihracat hacminde ciddi dalgalanmalar olsa da sürekli dış ticaret fazlası vermektedir. Bunda ihraç ürünlerinin kompozisyonunun etkisi büyüktür. İran ihracatının % 80'i ham petrol, % 4'ü işlenmiş petrol ve geri kalan kısmın büyük bölümü de yine madenlerden oluşmaktadır. Bu ürünlerin talep esnekliği az olduğundan ihracattaki dalgalanmaların asıl sebepleri, petrol fiyatlarındaki dalgalanmalar ve politik baskılardır. İran'ın ithalatı ise 2008-2011 yılları arasında ihracatın aksine belirgin bir değişim veya dalgalanma göstermemiştir. 2000-2011 yılları arasında özellikle de 2003'ten sonra Türkiye'nin İran'a yaptığı ihracat değerinde hızlı ve istikrarlı bir artış görülmektedir. 2013 yılına gelindiğinde ise dış ticaret hacminde, ambargonun etkisiyle önceki yıllara göre ciddi bir düşüş gerçekleşmiştir. 2013 yılı ihracatı 63 milyar dolar olarak gerçekleşirken, ithalatı ise 46 milyar dolar civarında gerçekleşmiştir.

Tablo 8.1: İran ve Türkiye'nin Dış Ticaret Göstergeleri (1 000 \$)

Yıl	İhracat	İthalat	Dış Ticaret Dengesi	Dış Ticaret Hacmi
2000	235.785	815.730	1.051.515	-579.945
2001	360.536	839.800	1.200.336	-479.264
2002	333.962	920.972	1.254.934	-587.010
2003	533.786	1.860.683	2.394.469	-1.326.897
2004	813.031	1.962.059	2.775.090	-1.149.028
2005	912.940	3.469.706	4.382.646	-2.556.766

(DTM, 2014)

Tablo 8.2: İran ve Türkiye'nin Dış Ticaret Göstergeleri (1 000 \$)

Yıl	İhracat	İthalat	Dış Ticaret Dengesi	Dış Ticaret Hacmi
2006	1.066.902	5.626.610	6.693.512	-4.559.708
2007	1.441.190	6.615.394	8.056.584	-5.174.204
2008	2.029.760	8.199.689	10.229.449	-6.169.929
2009	2.024.863	3.405.986	5.430.849	-1.381.123
2010	3.044.177	7.645.008	10.689.185	-4.600.831
2011	3.589.635	12.461.532	16.051.167	-8.871.898
2012	9.921.602	11.964.779	21.886.381	-2.043.177
2013	4.192.776	10.383.117	14.575.893	-6.190.341

(DTM, 2014)

Her ne kadar İran'dan yapılan ithalat 2009 ve 2013'de sert bir düşüş yaşamışsa da genel itibarıyla İran ile olan dış ticaret hacmimiz düzenli bir şekilde artış halindedir. Dış ticaret dengesinde İran'ın lehine bir durum mevcuttur. Bunun asıl sebebi, İran'dan enerji ithal edip talep esnekliği nispeten daha az olan ürünler ihraç etmemizdir.

İran'a ihraç edilen başlıca ürünler, değerleri ve bu ürünler göz önünde bulundurulduğunda ortaya çıkan yoğunlaşma oranları aşağıdaki tabloda yer almaktadır:

Tablo 9.1: Türkiye'nin İran'a İhraç Ettiği Başlıca Ürünler ve Değerleri

Ürün	2011	2012	2013
Altın (platin kaplamalı altın dahil) (işlenmemiş veya yarı işlenmiş ya da pudra halinde)	53.651.638	6.528.010.754	1.661.204.496
Ağaçtan veya diğer odunsu maddelerden lif levhalar	129.531.720	116.584.122	86.643.086
Tedavide veya korunmada kullanılmak üzere hazırlanan ilaçlar (dozlandırılmış)	9.210.095	40.563.978	84.781.900
Diğer müstahzar tutkallar, yapıstırıcılar	40.995.652	71.567.296	64.350.269
Homonize edilmiş tütün ve tütün yerine geçen madde hülusalari ve esansları	32.560.525	63.745.497	63.096.884
Karayolu taşıtları için aksam, parça ve aksesuarlar	169.353.957	167.765.301	62.226.071
Demir veya alaşımsız çelikten profiller	139.806.599	96.353.294	59.706.214
Tütün/tütün yerine geçen maddelerden purolar, sigarillolar ve sigaralar	7.263.179	37.556.959	49.907.801
Metalleri haddelene makinaları ve bunların silindirleri	71.478.972	33.538.417	48.619.692
Kağıt, karton, selüloz vatka ve selüloz liften tabakalar	26.135.085	33.625.885	48.156.100
Borular, kazanlar, tanklar, depolar ve benzeri diğer kaplar için musluklar, valfler (vanalar) ve benzeri cihazlar	25.673.991	26.733.176	47.245.931
Adi metallerden donanım, tertibat vb. eşya (mobilya, kapı, pencere, bavul, askılık vb için)	35.740.860	29.813.028	41.290.867

(DTM, 2014)

Tablo 9.2: Türkiye'nin İran'a İhrac Ettiği Başlıca Ürünler ve Değerleri

Ürün	2011	2012	2013
Sentetik filament ipliklerinden dokunmuş mensucat	82.312.301	47.120.461	40.404.925
Plastikten diğer plakalar, levhalar, yapraklar, filmler, folyeler ve şeritler	44.509.742	48.720.799	30.425.787
Plastikten monofiller, ince ve kalın çubuklar ve profiller (enine kesitinin en geniş yeri > 1mm)	38.240.590	26.109.725	30.100.175
Esası sentetik polimerler veya tabii polimerler olan, sulu bir ortamda eriyen veya dağılan boya ve vernikler	24.066.531	41.702.564	25.743.120
Özellikle 84.25 ila 84.30 pozisyonlarındaki makina ve cihazlar ile birlikte kullanılmaya elverişli aksam ve parçalar	31.562.996	30.386.291	24.108.147
Gerilimi 1000 voltu geçmeyen elektrik devresi teçhizatı (anahtarlar, röleler, sigortalar, fişler, kutular vb)	24.280.299	18.317.558	23.453.045
Demir veya çelikten inşaat ve inşaat aksamı, inşaatla kullanılmak üzere hazırlanmış demir veya çelikten sac, çubuk, vb.	29.729.132	21.804.084	23.224.165
Sadece veya esas itibarıyla 84.07 veya 84.08 pozisyonlarındaki motorların aksam ve parçaları	29.322.869	16.401.995	21.755.815
Plastikten kendinden yapışkan levha, plaka, bandlar, şerit, film, folye ve diğer yassı şekiller	13.343.940	15.021.998	20.589.147
Sodali veya sülfatlı kimyasal odun hamuru	404.707	20.125.122	-
Diğer mobilyalar ve bunların aksam ve parçaları	43.247.532	27.768.201	19.996.793
Dokunmamış mensucat (emdirilmiş, sıvanmış, kaplanmış veya lamine edilmiş olsun olmasın)	11.099.257	9.539.135	19.733.103
TOPLAM	1.113.522.169	7.568.875.640	2.596.763.533

(DTM, 2014)

İran'a yapılan ihracat ürünlerinin miktarı ve trendleri, İran'ın talep yapısı ve ihtiyaçları, Türkiye'nin arzı ve rakipleri göz önünde bulundurulduğunda, tarım ve gıda sanayi ihracatında Türkiye aşağıdaki ürünlerde ciddi potansiyel taşımaktadır.

Tablo 10: Tarım ve Gıda Sanayide İran'a İhrac Potansiyelimiz Olan Ürünler

Tarım ve Gıda Sanayide İran'a İhrac Potansiyelimiz Olan Ürünler					
Ürünler	Türkiye'nin Ülkeye İhracatı 2011 (milyon dolar)	Türkiye'nin Toplam İhracatı 2011 (milyon dolar)	Türkiye'nin Ülkeye İhracatındaki Değişim 2010-2011 (%)	Türkiye'nin İran'a İhracatı İlk On Ay 2012 (milyon dolar)	Ülke İthalatında İlk 5 Ülke ve Pazar Payları (%)
Diğer kabuklu meyveler (taze/kurutulmuş) (kabuğu çıkarılmış/soyulmuş)	19	1199	8	6,6	Ukrayna (% 45), Türkiye (% 37), Kırgızistan (% 10), Hong Kong (% 4), Moldova (% 1)
Turunçgiller (taze/kurutulmuş)	58,7	1066	341	25,1	Türkiye (% 46), Mısır (% 43), Pakistan (% 5), G. Afrika (% 4), Çin (% 0.2)
Margarin	9,8	181,2	81	-	Malezya (% 47), Endonezya (% 24), Türkiye (% 21), İsviçre (% 2), Hollanda (% 2)
Kuru baklagiller (kabuksuz) (taneleri ikiye ayrılmış)	3,2	254,5	34	5,1	Kanada (% 39), Çin (% 33), Türkiye (% 17), Sri Lanka (% 2), Rusya (% 1)
Kakao içermeyen şeker mamulleri (beyaz çikolata dahil)	9,3	329	16	4,8	Türkiye (% 53), Almanya (% 6), Çin (% 15), İspanya (% 6), G. Kore (% 12)

(DTM, 2012)

Türkiye yukarıdaki ürünlerin tamamında İran'ın ithalat yaptığı ülkeler sıralamasında ilk 5 ülke arasında yer almaktadır. Türkiye Tablo 8'deki ürünlerde toplam arzının çok küçük bir miktarını İran'a ihrac ediyor olsa bile hem hızlı yükseliş hem de İran ithalatında ilk 5 ülke arasında olması kısa vadede ciddi potansiyel taşımaktadır.

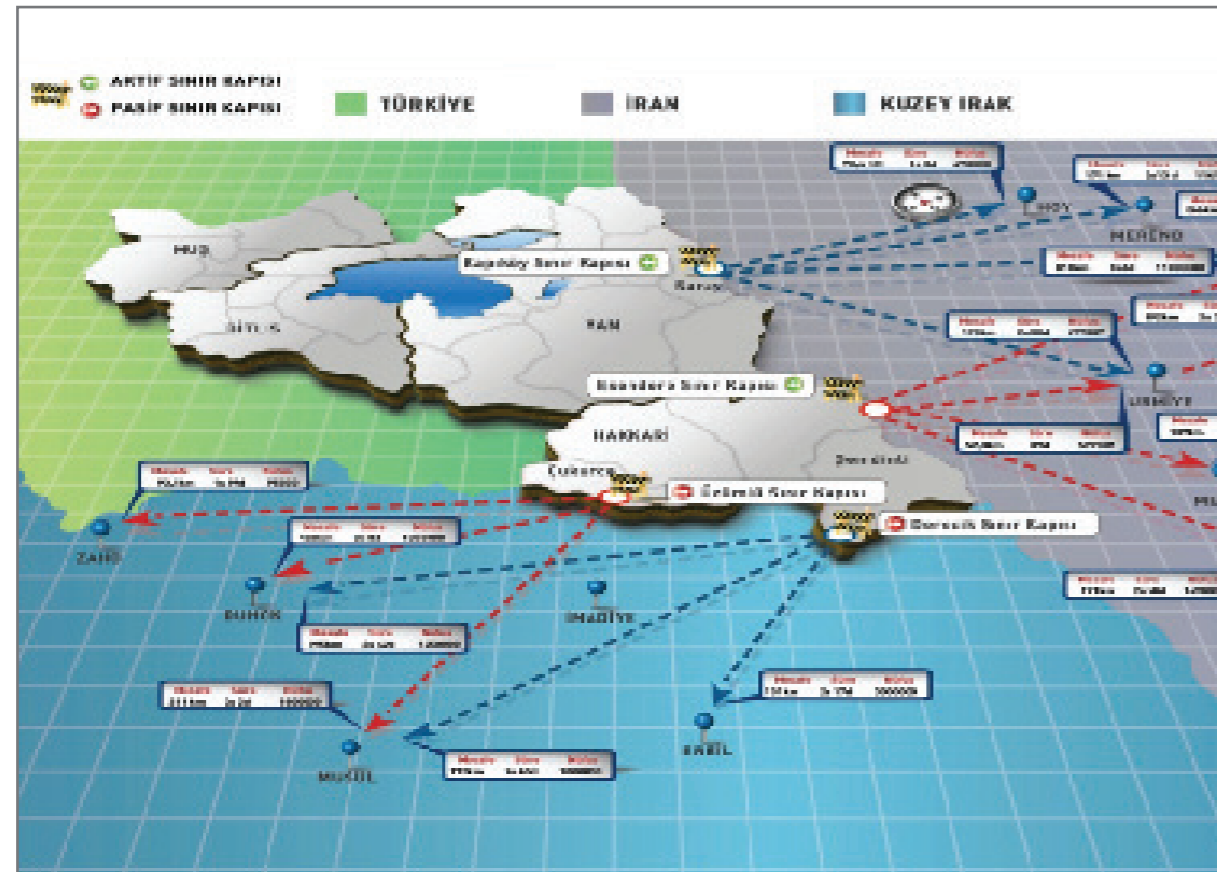
İran'ın Türkiye'den ithal ettiği sanayi ürünleri ve bunun yıllara göre değişimi ile başlıca ihrac ürünleri arasındaki yoğunluk durumları göz önünde bulundurulduğunda öne çıkan ürünler, otomotiv ana ve yan sanayisi, demir-çelik, pompa ve kompresörler, boru ve bağlantı parçaları, beyaz eşya, iş ve maden makineleri, ısıtma, soğutma ve havalandırma, sofrta ve mutfak eşyaları, ağaç ve ahşap ürünler, mobilya, dolun ve ambalaj makineleri, elektrikli makineler ve kablolar, elyaf ve iplik, ilaç, kağıt ve karton ürünleri, kozmetik ve kişisel bakım ürünleri, kumaş, plastik ve kauçuk işleme makinaları, takım tezgahlarıdır.

Tablo 11: İran'a TRB2 İhracatı İl Bazlı

İller	Ülke	2009 (1000\$)	2010 (1000\$)	2011 (1000\$)	2012 (1000\$)	2013 (1000\$)
Bitlis	İRAN	0	0	0	9	0
Hakkari	İRAN	210.671,00	243.183	317.180	301.903	266.705
Muş	İRAN	55,00	0	0	0	0
Van	İRAN	3.762,50	5.467	17.100	15.921	13.244
TRB2	İRAN	214.488,50	248.650	334.280	318.987	279.949
TR	İRAN	2.049.260,00	3.028.338,00	3.555.273,00	3.407.075,45	2.552.117,34
TRB2/TR *100	İRAN	10 %	8 %	9,00 %	9,36 %	10,96 %

(TİM, 2014)

Şekil 10: Komşu Ülke Şehirlerinin Sınır Kapılarına Uzaklığı ve Nüfusları

2. İTHALAT MEVCUT DURUMU

Türkiye, 2002-2006 yıllarında ekonomide küresel altın çağı yaşamış ve bu yıllarda ortalama %7,2 gibi yüksek bir oranda büyümüştür. 2007-2009 yıllarında ise bu sefer küresel mali krizin Türkiye'ye yansımından dolayı ortalama %0,2 hızıyla küçülmüştür. Türkiye ekonomisindeki altın çağ ve kriz durumu diğer bütün verilerde görülebileceği gibi ithalat verilerinde de görülebilir. Bütün kalemlerdeki ithalat, 2002-2006 yıllarında artış göstermiştir. Büyüme oranları 2007 ve 2008'de ciddi şekilde düşse de bu düşüş ithalata yansımamıştır. İthalat değerimiz kriz dolayısıyla 2009'da yaklaşık olarak %30'luk bir düşüş yaşamıştır. 2013 yılında ise imalat sanayiinde meydana gelen ithalat artışı nedeni ile 2012 yılına göre toplamda Türkiye ithalatı yüzde 6 oranında artış göstermiştir.

Tablo 12: Türkiye'nin İthalat Kalemleri 2004-2013

Yıl	YILLIK TR İTHALAT (Milyon Dolar)					GENEL TOPLAM
	Tarım ve Ormancılık	Balıkçılık	İhracat Madencilik ve Taş Ocakçılığı	İmalat Sanayi	Diğerleri	
2004	2.757	79	10.981	80.447	3.346	97.610
2005	2.801	24	16.321	94.208	3.419	11.6773
2006	2.902	33	22.034	110.379	4.229	139.577
2007	4.641	31	25.314	133.938	6.139	170.063
2008	6.392	41	35.650	150.252	9.629	201.964
2009	4.594	31	20.625	111.031	4.648	140.929
2010	6.457	33	25.933	145.367	7.755	185.545
2011	8.895	49	37.331	183.930	10.636	240.841
2012	7.446	56	42.246	176.235	10.562	236.545
2013	7.718	58	38.205	196.822	8.857	251.661

(TÜİK, 2014)

TRB2 Bölgesi'nde tarım ve ormancılık sektörü ve imalat sanayi alanında dalgalanmalar olsa da genel bir yükseliş görülmektedir. Madencilik ve taş ocakçılığında yıllar bazında çok sert dalgalanmalar görülmektedir. İmalat sanayiinde ise Türkiye'nin genel durumu ile örtüşen bir tablo çıkmakta ve genel anlamda yıllar itibarı ile ithalat tutarı artış göstermektedir.

Tablo 13: TRB2 Bölgesinin İthalat Kalemleri

YILLIK TRB2 İTHALAT (Milyon Dolar)						
Yıl	Tarım ve Ormancılık	Balıkçılık	İhracat Madencilik ve Taş Ocakçılığı	İmalat Sanayi	Diğerleri	GENEL TOPLAM
2004	1441	-	5108	9094	2444	18.087
2005	916	-	193	8124	7	9.240
2006	1481	10	98	10123	31	11.733
2007	1199	-	252	18867	7	20.335
2008	1366	-	188	13710	227	15.491
2009	2408	-	98	23589	0	26.095
2010	1036	-	275	41976	7	43.294
2011	9413	-	1445	71823	297	82.978
2012	11396	-	3212	67002	30	81.642
2013	15306	4	6300	77684	3	99.300

(TÜİK, 2014)

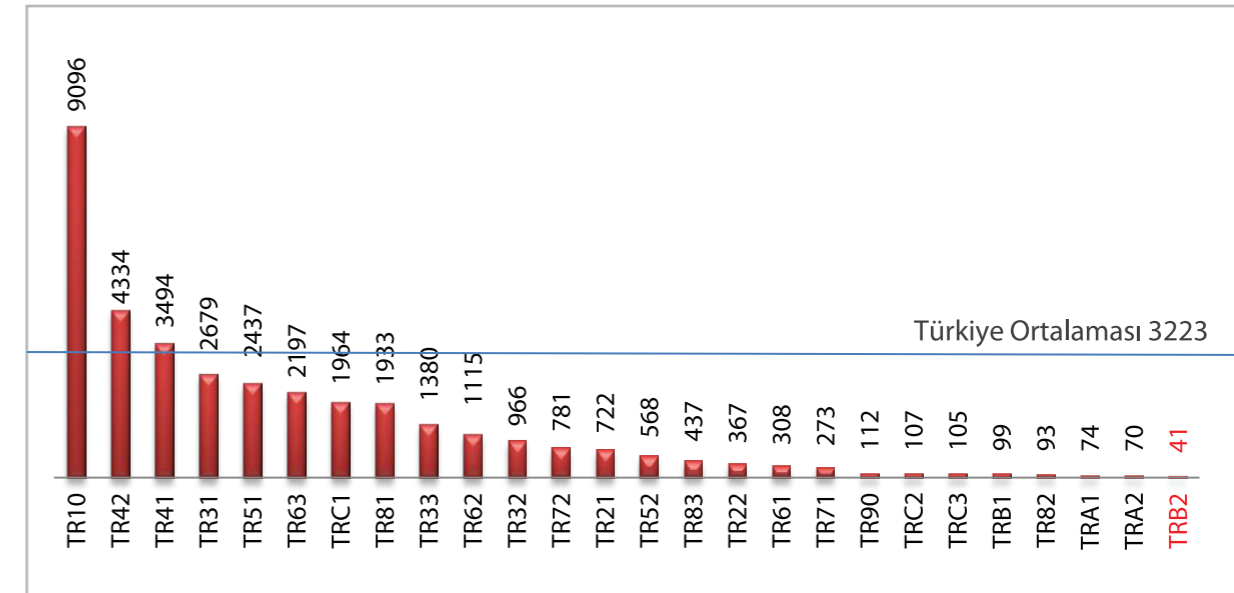
Tablo 14: TRB2 Bölgesi İlleri İthalat Göstergeleri

Değişkenler	Bitlis		Hakkari		Muş		Van	
	2012	2013	2012	2013	2012	2013	2012	2013
İthalat Sıralaması	73	78	54	54	78	77	57	50
TRB2 İthalatına Oranları (%)	0,07	0,02	0,48	0,43	0,04	0,03	0,41	0,52
Kişi Başına İthalat (Dolar)	18		139		8		32	

(TÜİK, 2014)

TRB2 Bölgesi illerinin ithalat değerlerine bakıldığında Bölge ithalatının yaklaşık % 95'inin sınır illeri olmasının da sağladığı avantajla Van ve Hakkari tarafından yapıldığı görülecektir. Geri kalan % 15 ise Muş ve Bitlis ithalatlarından oluşmaktadır. Bölgenin 2013 ithalat verileri incelendiğinde Bitlis ve Muş'un Türkiye illeri içerisinde sırası ile 77. Ve 78. sıralarda olduğu görülür. Hakkari ithalatta 2012 ve 2013 yıllarında 54. sırada yer alırken Van 7 sıra ilerleyerek 50. sırada yer almıştır. Kişi başına düşen ithalat değerinde Hakkari hem nüfusunun az olması hem de ithalatının nispeten yüksek olması dolayısıyla diğer illere göre çok yüksektir. Fakat Türkiye'nin 2011'de kişi başına düşen ithalat değeri 3223 \$ olup TRB2 Bölgesi'nin kişi başına en fazla ithalat değeri düşen Hakkari'nin 27 katıdır.

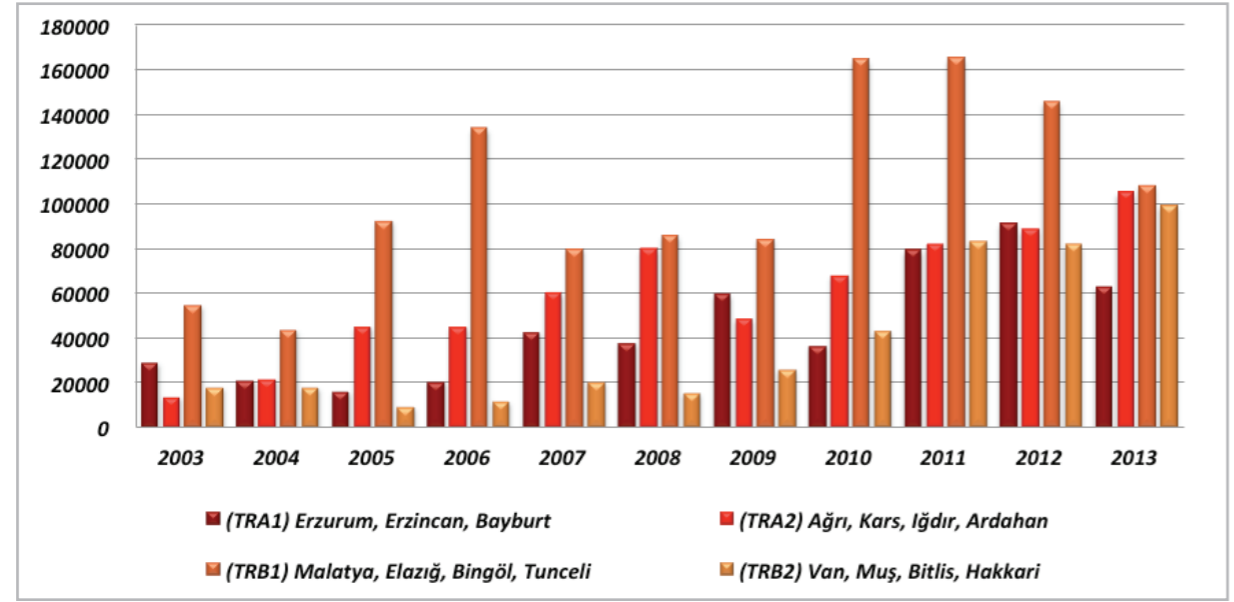
Şekil 11: 2011 Yılı Kişi Başına Düşen İthalat \$

TRB2 Bölgesi'nin 2011 yılında kişi başına düşen ithalat değeri 41 \$ olup 26 Düzey 2 Bölgesi arasında son sıradadır. 7 Düzey 2 Bölgesinin denize açılmadığı ve herhangi bir ülkeye sınırı olmadığı göz önünde bulundurulursa 80 milyonluk nüfusa sahip İran'a ve 2003 sonrasında yeniden yapılaşmaya başlayan Irak'a komşu olan TRB2 Bölgesi'nin son sırada olması, girişimcilik ve ticari sebeplerden ziyade ancak güvenlik ve hükümetlerin karşılıklı tutumlarıyla açıklanabilir.

Sadece Doğu Anadolu Bölgesi'ndeki Düzey 2 Bölgeleri göz önünde bulundurulduğunda ithalat durumu aşağıdaki şekli almaktadır:

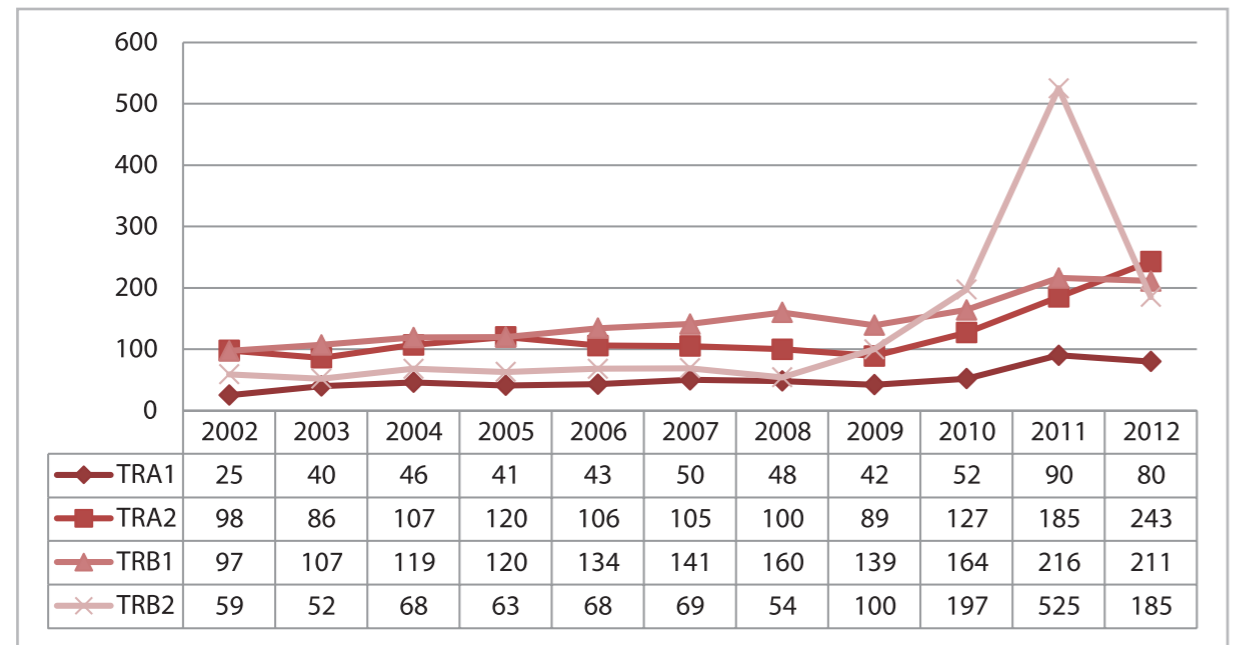
Şekil 12: TRA ve TRB Bölgelerinin Yıllara göre İthalat Değeri Değişimi (1000\$)

(TÜİK, 2014)

İhracat değeri sıralamasında Doğu Anadolu Bölgesi'nde ilk sırada yer alan TRB2 Bölgesi, ithalat sıralamasında ise İran ve Irak gibi iki önemli ve büyük ülkeye sınır olmasına rağmen 3. sıradadır. Her ne kadar diğer bölgeler ile olan makas 2013 yılında kapansa da herhangi bir ülke ile sınırı olmayan TRB1 Bölgesi dahi ithalat performansında TRB2 Bölgesi'nin önünde yer almıştır.

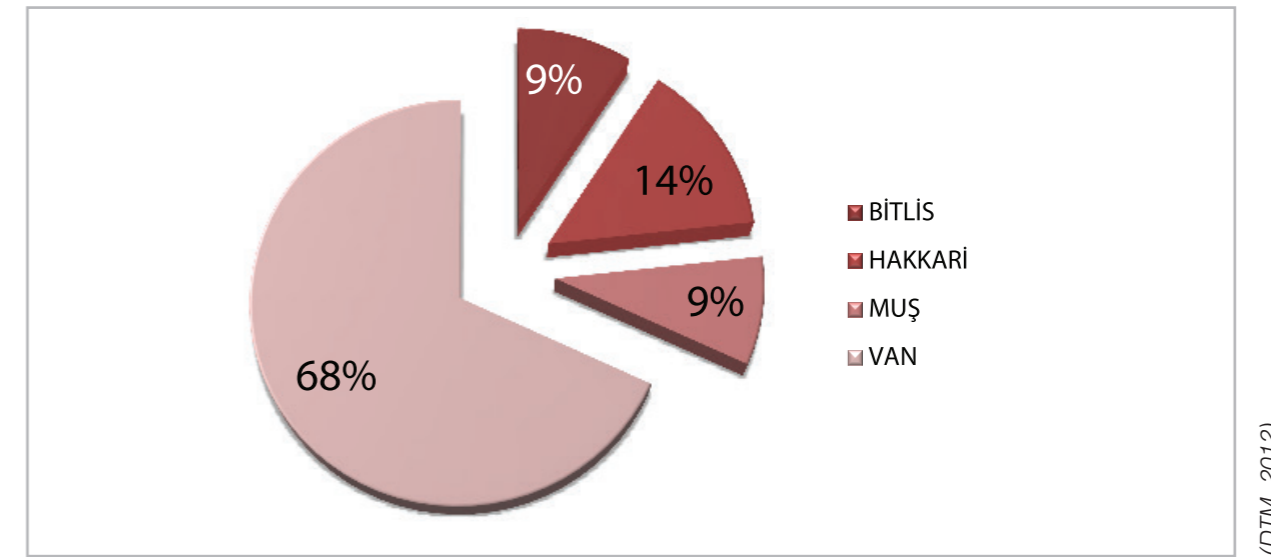
Şekil 13: TRA ve TRB Bölgesi Yıllara göre İthalatçı Firma Sayısı Değişimi

(DTM, 2012)

TRA ve TRB Bölgelerindeki ithalatçı firmaları çok yavaş da olsa artış eğilimindedirler. TRB1, TRA2 ve TRB2 Bölgeleri 2012 yılında birbirlerine çok yakın sayıda ithalatçı firmaya sahiptirler. TRB2 Bölgesi'nde 2011 yılında çok ciddi bir yükselme olmuştur. Bu yükselme 148 ithalatçı firmadan aniden 476 ithalatçı firmaya çıkan Van ilinden kaynaklanmaktadır.

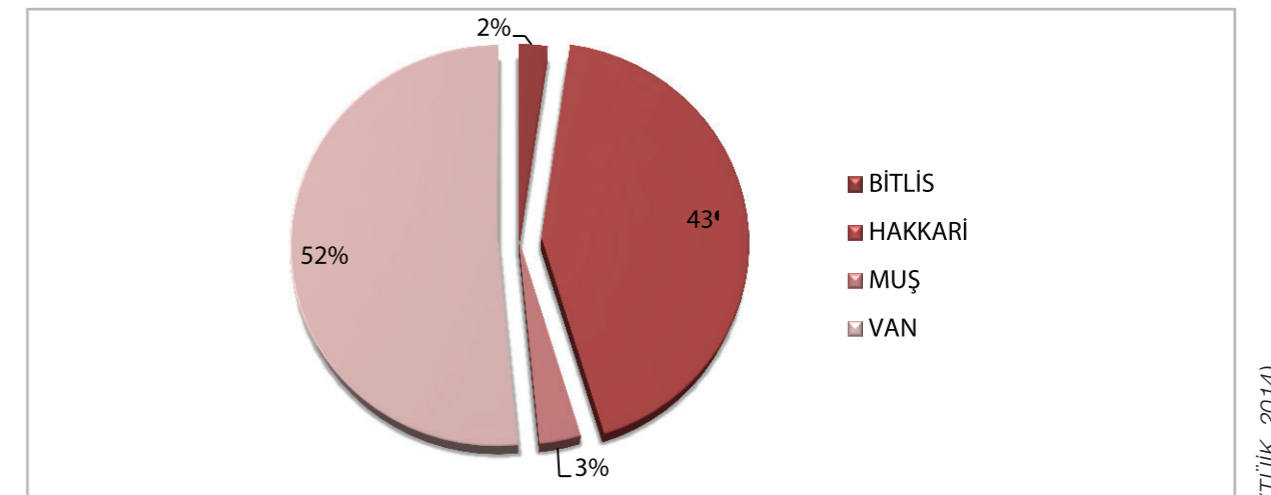
Şekil 14: 2012 TRB2 Bölgesi İthalatçı Firma Dağılımı

(DTM, 2012)

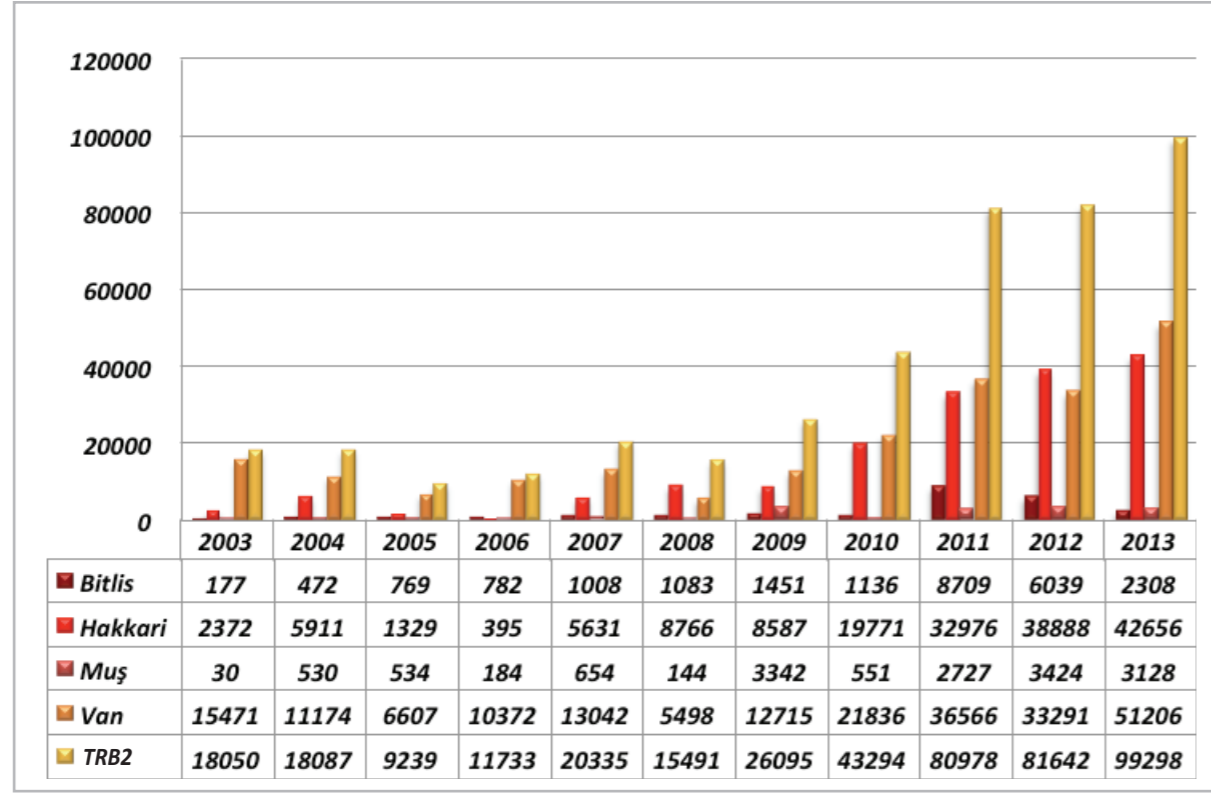
2012 yılı TRB2 Bölgesi ithalatçı firma ve ithalat değerlerine bakıldığında, Hakkari ve Van'ın sınır illeri olmaları dolayısıyla ilk 2 sırada yer aldıkları görülür. Burada dikkat çeken husus, ithalatçı firma sayısı açısından Hakkari'nin 5 katı olan Van'ın ithalat değeri olarak Hakkari'nin gerisinde olmasıdır. Bu, Hakkari firmalarının Van firmalarına göre daha büyük olmaları ve daha büyük ölçekli ithalat yapmalarından kaynaklanmaktadır. Van ve Hakkari ithalatçı firma sayısında TRB2 Bölgesi'nin % 82'sini oluştururken ithalat değeri açısından % 89'unu oluşturmaktadır.

Şekil 15: 2013 TRB2 Bölgesi İthalat Değeri Dağılımı

(TÜİK, 2014)

Şekil 16: TRB2 Bölgesi Son 10 Yıl İthalat Değeri Değişimi (1000 \$)

(TÜİK, 2014)

TRB2 Bölgesi illeri genel itibariyle ithalatta yükselme eğiliminde olsa da ithalat değerleri çok küçük olduğundan dönemsel değişiklikler ithalatta ciddi dalgalanmalar olarak yansiyabilmektedir. Örneğin Muş ilinde 2010 yılında % 83 civarında bir düşüş yaşanırken 2011 yılında % 400 civarında bir artış yaşanabilmektedir. Van ilinde 2008 yılında % 58 düşüş yaşanırken 1 yıl sonra % 131 civarında artış görülebilmektedir. Bu, diğer iller için de geçerli olup öngörülebilir durumda hata riskini artırmaktadır. 2013 yılında ise TRB2 Bölgesinin toplam İthalat değeri son 10 yılın en yüksek değerine ulaşmıştır. Bunun da en büyük sebebi olarak Hakkari ve Van illerinin ithalat değerlerindeki kayda değer artış olarak gösterilebilir.

2.1. TÜRKİYE-IRAK DIŞ TİCARETİNDE İTHALAT

Türkiye-İrak dış ticareti, tamamen Türkiye'nin Irak'a ihracatına göre şekillenmektedir. Tablodan da görüleceği üzere 2013 yılında ihracat 12 milyar dolara ulaşmışken ithalat sadece 146 milyon \$'dır. Irak'taki politik istikrarsızlığın sona ermesiyle Türkiye ve Kürdistan Bölgesel Yönetimi arasında yapılması kuvvetle muhtemel enerji anlaşmalarından sonra ihracat-ithalat arasındaki makasın daralacağı öngörülmektedir.

Tablo 15: Türkiye-İrak Dış Ticaret Değerleri (Milyon Dolar)

Yıl	İthalat	İhracat	Hacim	Denge
2004	145	1821	1966	1676
2005	66	2750	2816	2684
2006	121	2589	2710	2468
2007	118	2845	2963	2727
2008	133	3917	4050	3784
2009	120	5123	5243	5003
2010	153	6036	6189	5883
2011	86	8310	8396	8224
2012	149	10830	10979	10681
2013	146	11958	12104	11812

(DTM, 2014)

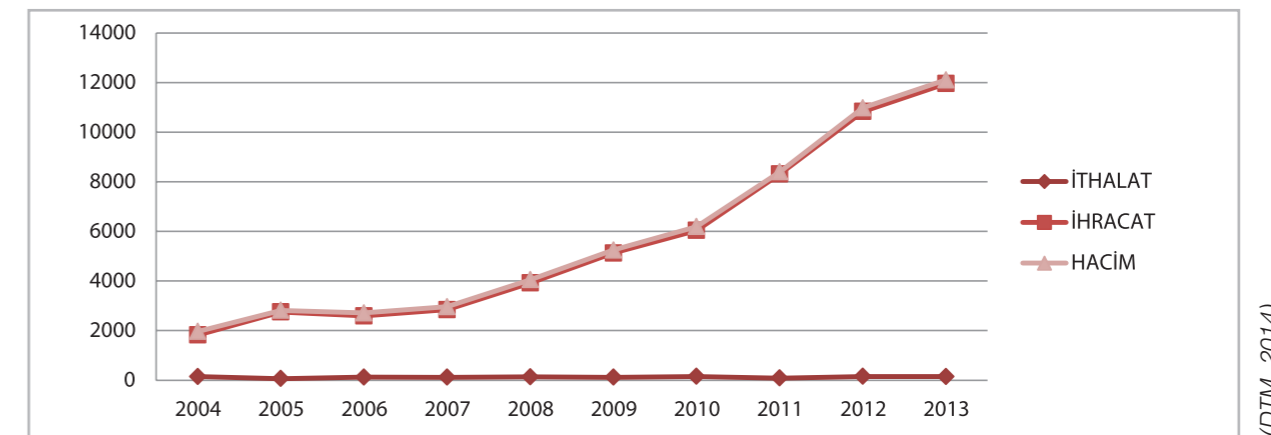
Tablo 16: Türkiye'nin Irak'tan İthal Ettiği Başlıca Ürünler ve İthalat Değerleri

GTİP	Ürünler	2011	2012	2013
2710	Petrol yağları ve bitümenli minerallerden elde edilen yağlar	4.363	5.579	58.069
7108	Altın (ham, yarı işlenmiş, pudra halinde)	59.564	103.426	50.070
3915	Plastikten döküntü, kalıntı ve hurdalar	2.671	8.590	11.574
	TOPLAM	86.753	149.328	145.526

(DTM, 2014)

İrak, sanayisi yeterince gelişmiş olmadığından mamul yerine yarı işlenmiş veya işlenmemiş madde ihracatı yapmaktadır. Türkiye'ye ihraç edilen maddeler de tablodan görüleceği üzere bu kapsamdadır.

Şekil 17: Türkiye Irak Dış Ticaret Durumu 2004-2013

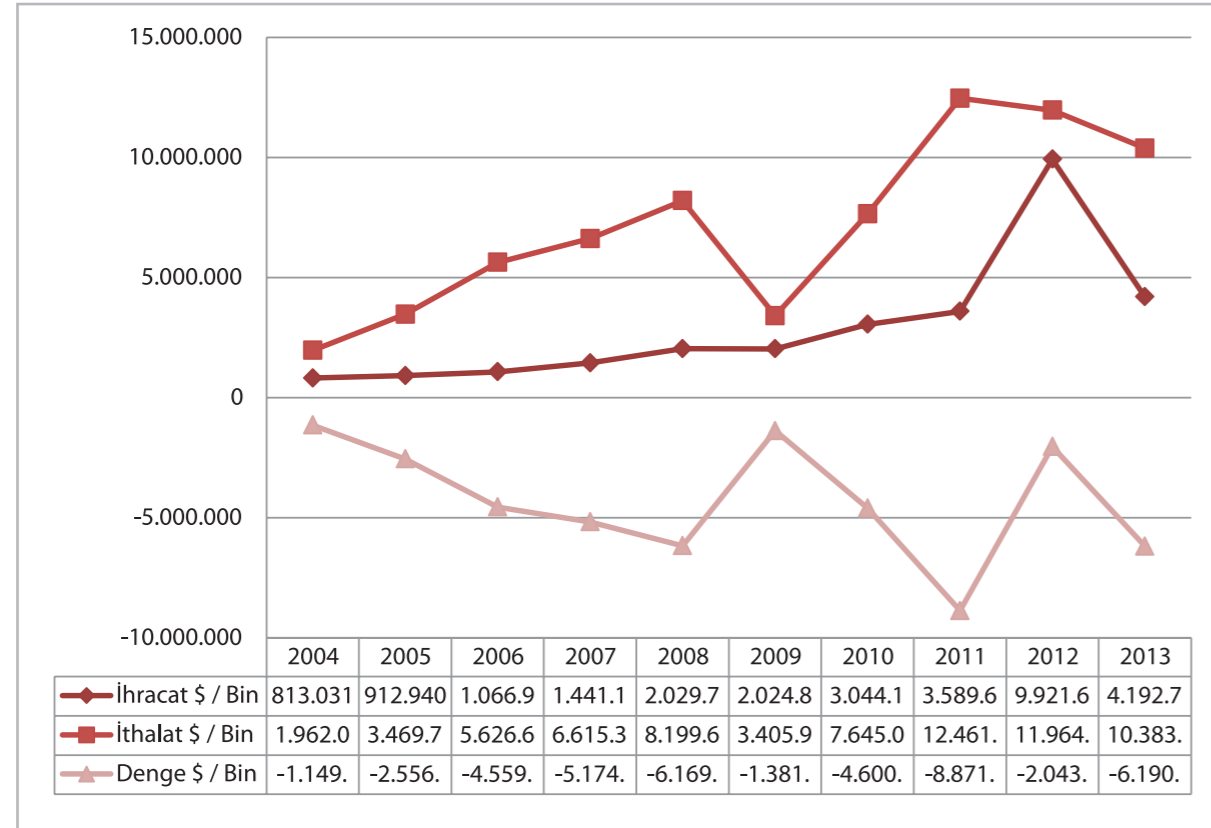
(DTM, 2014)

Türkiye-İrak dış ticareti temel olarak ihracata göre şekillendiğinden dış ticaret hacmi ile Türkiye'nin Irak'a ihracatı eğrileri tamamen çakışmaktadır. TRB2 Bölgesi'nin Irak'tan kayda değer ithalatı yoktur.

2.2. TÜRKİYE-İRAN DIŞ TİCARETİNDE İTHALAT

Türkiye-İran dış ticaretinde daha önce de bahsedildiği dalgalı şekilde de olsa sürekli Türkiye aleyhine dış ticaret açığı söz konusudur. Aşağıdaki grafikte bu durum yıllara göre görselleştirilmiştir:

Şekil 18: Türkiye-İran Dış Ticaret Durumu 2004-2013

(DTM, 2014)

Türkiye'nin dış ticaret kapsamında İran'dan ithal ettiği ürünler çok çeşitli alanlarda olmakla birlikte tamamına yakını enerji, ham madde ve ara madde ithalatıdır. Bu yüzden, Türkiye'nin sanayisinin gelişmesi, aynı zamanda İran'dan yapılan ithalatın artması ve İran ile dış ticaret ilişkimizde daha fazla açık vermemiz anlamına gelmektedir. Üretim endeksli ithalatın artması, üretilen ürünün katma değeriyle ilişkili olmakla beraber, temelde ülke ekonomisi için sorun oluşturmamaktadır. Enerji ithalatının bu kapsamın dışında tutulması gerekir. Ülke içindeki potansiyelle ikame edilebilecek ham veya ara maddenin ithalatı, ülke ekonomisi için her zaman negatif sonuç doğurur. Yenilenebilir enerji kaynaklarının etkin kullanımıyla İran'dan ithal edilen enerji miktar ve değeri düşürülebilir. Bu açıdan bakıldığında, genelde TRB2 Bölgesi, özelde ise Van ili taşıdığı yenilenebilir enerji potansiyeli bakımından enerji ithalatının azaltılması için stratejik yer tutmaktadır.

Türkiye'nin İran'dan son 3 yılda ithal ettiği ürünler ve değerleri aşağıdaki tablodan görülebilir:

Tablo 17: Türkiye'nin İran'dan Son 3 Yılda İthal Ettiği Ürünler ve Değerleri

GTIP	Ürünler	2011	2012	2013
3901	Etilen polimerleri (ilk şekillerde)	286.931.583	312.266.151	338.789.129
3902	Propilen ve diğer olefinlerin polimerleri (ilk şekillerde)	42.321.686	50.831.519	124.345.633
2905	Asiklik alkoller v e bunların halojenlenmiş, sülfolanmış, nitrolanmış veya nitrozalanmış türevleri	6.639.189	26.097.695	96.880.946
7403	Rafine edilmiş bakır ve bakır alaşımları (ham)	373.024.814	160.368.400	88.385.655
7901	İşlenmemiş çinko	89.322.024	112.348.917	70.142.531
7601	İşlenmemiş alüminyum	69.282.191	46.594.799	68.097.306
2716	Elektrik enerjisi	18.910.251	77.531.058	65.513.633
2713	Petrol koku, petrol bitümeni ve petrol yağlarının veya bitümenli minerallerden elde edilen yağların diğer kalıntıları	282.828	14.179.622	46.978.606
3102	Azotlu mineral veya kimyasal gübreler	27.575.735	55.559.224	39.938.589
5503	Sentetik devamsız lifler (işlem görmemiş)	4.043.087	16.341.390	26.513.892
7207	Demir veya alaşımsız çelikten yarı mamuller	68.222	26.155.567	-
7801	İşlenmemiş kurşun	27.992.846	26.366.227	22.490.243
2712	Vazelin, parafin, petrol mumu, yağlı mum, ozakerit, linyit mumu, turb mumu vb.	4.591.960	11.205.730	21.876.129
3907	Poliasetaller, diğer polieterler, epoksi reçineler, polikarbonatlar, alkit reçineler, polialisterler, vb. (ilk şekilde)	108.027.120	78.467.383	20.118.414
3817	Karışım halinde alkalibenzenler, alkalinaftalenler	3.310.179	2.341.848	17.119.533
7411	Bakırdan ince ve kalın borular	27.715.619	16.387.063	17.065.041
7202	Ferro alyajlar	15.606.897	19.495.218	16.598.942
3904	Vinil klorür veya diğer halojenlenmiş olefinlerin polimerleri (ilk şekillerde)	2.778.725	9.533.325	15.776.622
7408	Bakır teller	39.282.317	40.768.494	14.809.518
7228	Diğer alaşımlı çelikten çubuk ve profiller; alaşımlı veya alaşımsız çelikten sondaj işlerinde kullanılan içi boş çubuklar	3.686.638	9.263.839	14.650.823
7409	Bakır saclar, levhalar, yapraklar ve şeritler (kalınlıkları 0,15 mm. yi geçenler)	12.026.149	13.074.455	13.562.744
2710	Petrol yağları ve bitümenli minerallerden elde edilen yağlar	36.631.363	47.392.016	13.151.187
3920	Plastikten diğer levha, plaka, şerit, film, folye (gözeneksiz)	6.396.874	13.706.520	12.485.211
2917	Polikarboksilik asitler, anhidritleri, halojenürleri ve türevleri	1.474.361	11.954.083	10.486.475

(DTM, 2014)

2.3. SINIR TİCARETİ

Sınır ticareti Artvin, Ardahan, Iğdır, Ağrı, Van, Hakkari, Şırnak, Mardin, Şanlıurfa, Kilis, Gaziantep ve Hatay illerini kapsayan ve Sınır Ticareti Merkezleri'nde (STM) yapılan ithalat, ihracat olup temel amaç, ilgili il ve bölgelerin ekonomik canlılıklarının artırılması ve bu illerin tarım ve sanayide temel ihtiyaçlarının karşılanmasıdır. Sınır Ticaretinin Düzenlenmesine ilişkin 1/12/2008 tarih ve 2008/14451 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı, 15 Mayıs 2009 tarihli Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girdikten sonra Sınır Ticaretinin Uygulanmasına ilişkin 2009/7 sayılı Tebliğ, 16 Haziran 2009 tarihli Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir.

Sınır ticareti kapsamında 12 il olsa da sadece 4 adet STM bulunmaktadır:

Tablo 18: Sınır Ticaret Merkezleri

Sınır Kapısı Adı	İli	Ulaştığı Ülke	Durumu
Dilucu	Iğdır	Nahçıvan Özerk Cumh.	Kara Sınır Kapısı
Gürbulak	Ağrı	İran	Kara Sınır Kapısı
Kapıköy	Van	Gürcistan	Kara Sınır Kapısı
Esendere	Hakkari	İran	Kara Sınır Kapısı

(DTM, 2014)

Sınır ticareti her ne kadar sınır illerinin ekonomik canlılığının artması ve temel ihtiyaçlarının karşılanması için uygulamaya konmuşsa da gerek kotalar gerekse ürün, periyot vs. nedeniyle amacında çok uzaklaşmıştır.

Sınır ticareti kapsamında yapılabilecek ithalat değeri 100 milyon \$ olarak sınırlandırılmış olup nüfus büyüklüğü ve önceki yıl dış ticaret performansına göre 4 ile (Ağrı, Hakkari, Iğdır, Van) paylaşılmıştır. Van ili 100 milyon \$'ın 51 milyon \$'ını alırken Hakkari 13 milyon \$'ını almıştır. 2010 yılına kadar oranlar % 70'e % 30 sanayinin lehineyken 2011 yılından itibaren ithalat değeri tarım ve sanayi arasında % 50-% 50 bölünmüştür.

Tablo 19: Sınır Ticareti Merkezi Kotaları

İLLER	YILLAR	SANAYİ (1000 \$)	TARIM (1000 \$)	ÜRÜN KOTASI (1000 \$)	KOTA (1000 \$)
VAN	2010	39.200	16.800	840	56.000
	2011	25.500	25.500	1275	51.000
	2012	25.500	25.500	1275	51.000
	2013	25.500	25.500	1275	51.000
HAKKARİ	2010	9.800	4.200	210	14.000
	2011	6.500	6.500	325	13.000
	2012	6.500	6.500	325	13.000
	2013	6.500	6.500	325	13.000

(BSTBİM, 2013)

Bütün bu kıstasların yanında, bir ürünün ithalatı, toplam ithalatın % 5'ini geçemez. Örneğin Hakkari'nin toplam karpuz ithalatı, 6,5 milyon \$'ın % 5'i olan 325.000 \$'ı geçemez. Ayrıca, bir ithalatçı aylık 50.000 \$'dan fazla ithalat yapamaz. Uygulanan bütün kota ve kıstaslardan sonra Hakkari ve Van'da sınır ticareti kapsamında yapılan ithalat ve ihracat verileri aşağıdaki tabloda gösterilmiştir:

Tablo 20: Sınır Ticareti Kapsamında Van ve Hakkari İllerinin İthalat, İhracat Değerleri

İL	YILI	İthalat Tutarı (\$)	İhracat Tutarı (\$)
HAKKÂRİ	2004	52.472	-
	2005	17.287	-
	2006	31.881	-
	2007	28.000	76.000.000
	2008	12.597	152.725.217
	2009	104.626	194.001.042
	2010	592.503	160.684.160
	2011	1.831.510	226.007.935
	2012	1.787.418	274.353.868
VAN	2004	93.311,04	2.318.354,00
	2005	588.791,10	6.975.123,25
	2006	222.033,80	6.564.143,74
	2007	463.051,54	8.618.430,04
	2008	506.206,80	9.908.313,00
	2009	1.978.652,86	6.742.964,87
	2010	2.762.836,30	13.335.425,67
	2011	5.566.157,00	12.122.055,00
	2012	4.253.490,00	11.168.932,00

(BSTBİM, 2013)

Uygulamada olan bütün kota ve kısıtlardan sonra Van ili kendisine tanınan ithalat hakkının 2010 yılında % 5'ini, 2011'de % 11'ini ve 2012'de ise % 8'ini kullanabilmiştir. Hakkari ise aynı yıllarda sırasıyla kotanın % 4'ünü, % 14'ünü ve yine % 14'ünü kullanabilmiştir. Sonuç itibarıyla, uygulanan sınır ticareti amacına ulaşmaktan çok uzaktadır.

Tablo 21: Hakkari ve Van İllerine Tanınan İthalat Hakkının Kullanım Oranı

İLLER		2010	2011	2012
Van	İthalat Değeri*100/Kota	% 5	% 11	% 8
Hakkari	İthalat Değeri*100/Kota	% 4	% 14	% 14

Van'da sınır ticareti kapsamında ihracatı ve ithalatı yapılan ürünler aşağıda sıralanmıŐtır:

İhracatı yapılan baŐlıca ürünler: mobilya ve mobilya malzemesi, ekin tırmığı, saman yabası, oto yedek parçası, kemer, hidrolik sistemde kullanılan rekor, dirsek, nipel, mdf, ayakkabı boyası, ayakkabı süngeri, ayakkabı parlatici set, pańç balon, tırpan, uyku seti, koyun makası, yapıŐtırıcı, ayakkabı tabanı, yazma, baŐörtü, cam tepsi setleri, koltuk örtüsü, düğme, yaylık tel, suni deri, inŐaat malzemeleri, ev alet ve gereçleri, sanayi yan ürünleri.

İthalatı yapılan başlıca ürünler: kivi, biber, patlıcan, hurma, pekmez, kuru soğan, karalahana, domates, beyaz lahana, karpuz, hurma, ceviz içi, badem içi.

Hakkari'de sınır ticareti kapsamında ihracata ve ithalata konu ürünler: İhracatı yapılan başlıca ürünler: tekstil ve hammaddeleri, deri ve deri mamulleri, halı, kimyevi maddeler ve mamulleri, hazır giyim ve hazır giyim, taŐıt araçları ve yan sanayi, elektrik-elektronik, makine ve biliŐim, makine ve aksamları, demir ve demir dıŐı metaller, demir çelik ürünleri, çimento, değerli maden ve mücevherat, sanayi ürünleri, madencilik ürünleri, ahşap mobilyalar, temizlik ürünleri, mefruŐat eşyası, plastikten mutfak eşyası, çelikten profiller ve çubuklar, güzellik ve cilt bakımı ürünleri, kozmetikler, pvc yer ve duvar kaplamaları, ağaç mamulleri ve orman ürünleri, topraktan kiremitler, kapılar, pencereler ve ekipmanları.

İthalatı yapılan başlıca ürünler: kuru soğan, patlıcan, karpuz, yeŐilbiber, kivi, badem içi, sarımsak, ebeğü-meci, kuŐburnu.